

quam Paulus apostolus, qui maluit eas nubere, quam uri (I Cor. vii, 9).

CAPUT XXXII. — 34. *Nec qui resurrectionem carnis negant. Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futuram negant, et commemorant quod ait apostolus Paulus, Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt; non intelligentes quod ipse dicit Apostolus, Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum enim hoc factum fuerit, jam non erit caro et sanguis, sed coeleste corpus (a). Quod et Dominus promittit, cum dicit, Neque nubent, neque uxores ducent, sed erunt aequales Angelis Dei (Matth. xxii, 30). Non enim jam hominibus, sed Deo vivent, cum aequales Angelis facti fuerint. Immutabitur ergo caro et sanguis, et fiet corpus coeleste et angelicum. Et mortui enim resurgent incorrupti, et nos immutabimur (I Cor. xv, 50-53): ut et illud verum sit, quod resurget caro; et illud verum sit, quod caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.*

CAPUT XXXIII. — 35. *Fidei simplicitate lactari oportet, cum parvuli sumus. Caritas perfecta nec cupiditatem saeculi compatitur, nec timorem. Cognitio veritatis in corde mundato. Ista fidei simplicitate et sinceritate lactati nutriamur in Christo; et cum par-*

(a) II Retract., cap. 3.

vuli sumus, majorum cibos non appetamus, sed nutrimentis saluberrimis crescamus in Christo, accedentibus bonis moribus et christiana justitia, in qua est charitas Dei et proximi perfecta et firmata: ut unusquisque nostrum de diabolo inimico et angelis ejus triumphet in semetipso in Christo quem induit. Quia perfecta charitas nec cupiditatem habet saeculi, nec timorem saeculi; id est, nec cupiditatem ut acquirat res temporales, nec timorem ne amittat res temporales. Per quas duas januas intrat et regnat inimicus, qui primo Dei timore, deinde charitate pellendus est. Debemus itaque tanto avidius appetere apertissimam et evidentissimam cognitionem veritatis, quanto nos videmus in charitate proficere, et ejus simplicitate cor habere mundatum, quia ipso interiore oculo videtur veritas: *Beati enim mundo corde, inquit, quia ipsi Deum videbunt (Matth. v, 8). Ut in charitate radicali et fundati prevaleamus comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum; scire etiam supremamentem scientiam charitatis Christi, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei (Ephes. iii, 17-19): et post ista cum invisibili hoste certamina, quoniam volentibus et amantibus jugum Christi lene est, et sarcinam ejus levis (Matth. xi, 30), coronam victoriae mereamur.*

¹ Editi, in ejus simplicitate. Abest, in, a Mss.

In subsequentem librum De catechizandis Rudibus, vide lib. 2, cap. 14, Retractationum, tom. 1, col. 635, a verbis, Est etiam liber noster, usque ad verba, Frater Deogratias. M.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE

CATECHIZANDIS RUDIBUS

LIBER UNUS (a).

Rogatus Augustinus a diacono Carthaginensi, catechizandi artem docendam suscipit: ac primo praecepta tradit, ut id officii non tantum certa methodo atque idonea ratione, sed etiam sine taedio et cum hilaritate impleatur. Postea revocatis ad usum praeceptis, profert ipse in exemplum sermones, ad eum erudiendum qui christianus esse velit, comparatos duos, longiorem unum, alterum brevissimum.

CAPUT PRIMUM. — 1. *Rogatus a diacono Carthaginensi scribit de catechizandis rudibus. Petisti me, frater Deogratias (b), ut aliquid ad te de catechizandis rudibus, quod tibi usui esset, scriberem. Dixisti enim quod saepe apud Carthaginem, ubi diaconus es;*

ad te adducuntur, qui fide christiana primitus imbuendi sunt, eo quod existimeris habere catechizandi uberem facultatem, et doctrina fidei et suavitate sermonis¹: te autem pene semper angustias pati, id ipsum quod credendo christiani sumus, quo

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Libri de Catechizandis Rudibus contulimus codices manuscriptos quatuordecim: Corbeiensis perquam egregium annorum 800, alium Ecclesiae Laudunensis annorum 700, Divionensem abbatiae S. Benigni, Pratellensem, Fiscannensem, Michaelinum, Cisterciensem, Floriacenses duos, totidem Victorinos, Sorbonicum et duos Vaticanos; lectiones variantes ex tribus Belgicis cura Lovaniensium decerptas; et postremo editiones primarias Amerbachii, Erasmi ac Lovaniensium.

Comparavimus praeterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess. t. 1, memoratas. M.

(a) Scriptus circiter annum 400.

(b) Idem ille forsitan est Deogratias, cui presbytero Augustinus, post annum Christi circiter 406, ad quaestiones Pa-

ganorum ab eo sibi Carthagine missas respondet epistola nunc ordine 102.

¹ Lov., et doctrinam fidei et suavitatem sermonis.

pacto commode intimandum sit; unde exordienda, quousque sit perducenda narratio; utrum exhortationem aliquam terminata narratione adhibere debeamus, an præcepta sola, quibus observandis cui loquimur noverit christianam vitam professionemque retineri¹. Sæpe autem tibi accidisse confessus atque conquestus es, ut in sermone longo et tepido tibi ipse vilesceres essesque fastidio, nedum illi quem loquendo imbuēbas, et cæteris qui audientes aderant: eaque te necessitate fuisse compulsū, ut ea me quam tibi debeo charitate compelleres, ne gravarer inter occupationes meas tibi de hac re aliquid scribere.

2. Ego vero non ea tantum quam familiariter tibi, sed etiam quam matri Ecclesiæ universaliter debeo, charitate ac servitute compellor, si quid per operam meam quam Domini nostri largitate possum exhibere, idem eos Dominus quos mihi fratres fecit, adjuvari jubet, nullo modo recusare, sed potius prompta et devota voluntate suscipere. Quanto enim cupio latius erogari² pecuniam dominicam, tanto magis me oportet, si quam dispensatores conservos meos difficultatem in erogando sentire cognosco, agere quantum in me est, ut facile atque expedite possint, quod impigre ac studiose volunt.

CAPUT II. — 3. *Sermo sæpe qui audienti placet, displicet dicenti: unde id contingat. Qui sermonem habet, curet ut sine fastidio et hilariter dicat.* Sed quod ad tuam proprie considerationem pertinet, nolim te moveri ex eo quod sæpe tibi abjectum sermonem fastidiosumque habere visus es. Fieri enim potest ut ei quem instruebas non ita sit visum, sed quia tu aliquid melius audiri desiderabas, eo tibi quod dicebas videretur indignum auribus aliorum. Nam et mihi prope semper sermo meus displicet. Melioris enim avidus sum, quo sæpe fruor interius, antequam eum explicare verbis sonantibus cœpero: quod ubi minus quam mihi notus est evaluero, contristor linguam meam cordi meo non potuisse³ sufficere. Totum enim quod intelligo, volo ut qui me audit intelligat; et sentitio me non ita loqui, ut hoc efficiam: maxime quia ille intellectus quasi rapida coruscatione perfundit animum; illa autem locutio tarda et longa est, longeque dissimilis: et dum ista volvitur, jam se ille in secreta sua condidit: tamen quia vestigia quædam miro modo impressit memoriæ, perdurant illa cum syllabarum morulis; atque ex eisdem vestigiis sonantia signa peragimus, quæ lingua dicitur vel latina, vel græca, vel hebræa, vel alia quælibet; sive cogitentur hæc signa, sive etiam voce proferantur; cum illa vestigia nec latina, nec græca, vel hebræa, nec cujusque alterius gentis sint propria, sed ita efficiantur in animo, ut vultus in corpore. Aliter enim latine ira dicitur, aliter græce, aliter atque aliter aliarum diversitate linguarum: non autem latinus aut græcus est vultus irati. Non itaque omnes gentes intelligunt, cum quisque dicit, Iratus sum, sed

Latini tantum: at si affectus excandescens animi exeat in faciem, vultumque faciat (a), omnes sentiunt qui intuentur iratum. Sed neque ita licet educere et quasi exporrigere in sensum audientium per sonum vocis illa vestigia, quæ imprimit intellectus memoriæ, sicut apertus et manifestus est vultus: illa enim sunt intus in animo, iste foris in corpore. Quapropter conjiciendum est quantum distet sonus oris nostri ab illo ictu intelligentiæ, quando ne ipsi quidem impressioni memoriæ similis est. Nos autem plerumque in auditoris utilitatem, vehementer ardentes, ita loqui volumus, quemadmodum tunc intelligimus, cum per ipsam intentionem loqui non possumus: et quia non succedit, angimur, et velut frustra operam insumamus, tædio marcescimus; atque ex ipso tædio languidior fit idem sermo, et hebetior quam erat, unde perduxit ad tædium.

4. Sed mihi sæpe indicat eorum studium, qui me audire cupiunt, non ita esse frigidum eloquium meum, ut videtur mihi: et eos inde aliquid utile capere, ex eorum delectatione cognosco; mecumque ago sedulo, ut huic exhibendo ministerio non desim, in quo illos video bene accipere quod exhibetur. Sic et tu, eo ipso quod ad te sæpius adducuntur qui fide imbuendi sunt, debes intelligere non ita displicere aliis sermonem tuum ut displicet tibi: nec infructuosum te debes putare, quod ea quæ cernis non explicas ita ut cupis; quando forte ut cupis nec cernere valeas. Quis enim in hac vita nisi in ænigmate et per speculum videt (I Cor. xiii, 12)? Nec ipse amor tantus est, ut carnis disrupta caligine penetret in æternum serenum, unde utcumque fulgent etiam ista quæ transeunt. Sed quia boni proficiunt de die in diem ad videndum diem sine volumine coeli et sine noctis incursu, quem oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (Id. ii, 9); nulla major causa est cur nobis in imbuendis rudibus noster sermo vilescat, nisi quia libet inusitate cernere, et tædet usitate proloqui. Et re quidem verà multo gratius audimur, cum et nos eodem opere delectamur: afficitur enim filum locutionis nostræ ipso nostro gaudio, et exit facilius atque acceptius. Quapropter non arduum est negotium, ea quæ credenda insinuantur, præcipere unde et quousque narranda sint; nec quomodo sit varianda narratio, ut aliquando brevior, aliquando longior, semper tamen plena atque perfecta sit; et quando brevior, et quando longior sit utendum: sed quibus modis faciendum sit, ut gaudens quisque catechizet (tanto enim suavior erit, quanto magis id potuerit), ea cura maxima est. Et præceptum quidem rei hujus in promptu est. Si enim in pecunia corporali, quanto magis in spiritali hilarem datorem diligit Deus (II Cor. ix, 7)? Sed hæc hilaritas ad horam ut adsit, ejus est misericordiæ qui ista præcepit. Itaque prius de modo narrationis quod te velle cognovi, tum de præcipiendo atque cohortando, postea de hac hilaritate comparanda, quæ Deus suggesserit, disseremus.

¹ Sic in Mss. At in editis, *retinere*.

² Editi, *erogare*. At Mss., *erogari*.

³ Editi, *non posse*. Mss., *non potuisse*.

(a) Forte, *afficiat*.

CAPUT III. — 5. *Narratio plena quæ fieri debeat catechizando. Ad charitatis finem dirigenda narratio. Scripturæ veteres propter commendandum Christi adventum, cujus finis charitas.* Narratio plena est, cum quisque primo catechizatur ab eo quod scriptum est, *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1, 1), usque ad præsentia tempora Ecclesiæ. Non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totosque Judicum et Regnorum et Esdræ¹ libros, totumque Evangelium et Actus Apostolorum, vel, si ad verbum edidicimus, memoriter reddere, vel nostris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narrando evolvere et explicare; quod nec tempus capit, nec ulla necessitas postulat: sed cuncta summam generatimque complecti, ita ut eligantur quædam mirabiliora quæ suavius audiuntur, atque in ipsis articulis constituta sunt (a), ut ea² tanquam in involucribus ostendere, statimque a conspectu abripere non oporteat, sed aliquantum immorando quasi resolvere atque expandere, et inspicienda atque miranda offerre animis auditorum; cætera vero celeri percursione inserendo contexere. Ita et illa quæ maxime commendari volumus, aliorum submissione magis eminent; nec ad ea fatigatus pervenit, quem narrando volumus excitare; nec illius memoria confunditur, quem docendo debemus instruere.

6. In omnibus sane non tantum nos oportet intueri præcepti finem, quod est charitas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta (I Tim. 1, 5), quo ea quæ loquimur cuncta referamus; sed etiam illius quem loquendo instruimus, ad id movendus³ atque illuc dirigendus aspectus est. Neque enim ob aliud ante adventum Domini scripta sunt omnia quæ in sanctis Scripturis legimus, nisi ut illius commendaretur adventus, et futura præsignaretur Ecclesia, id est, populus Dei per omnes gentes, quod est corpus ejus; adjunctis atque annumeratis omnibus sanctis, qui etiam ante adventum ejus in hoc sæculo vixerunt, ita eum credentes venturum esse, sicut nos venisse. Sicut enim Jacob manum prius, dum nasceretur, emisit ex utero, qua etiam pedem prænascentis fratris tenebat, deinde utique secutum est caput, tum demum necessario membra cætera (Gen. xxv, 25); sed tamen caput non tantum ea membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit; et quamvis non tempore apparenti, tamen naturæ ordine prius est: ita et Dominus Jesus Christus etsi antequam appareret in carne, et quodam modo ex utero secreti sui ad hominum oculos Mediator Dei et hominum homo procederet, qui est super omnes Deus benedictus in sæcula (Rom. ix, 5), præmisit in sanctis Patriarchis et Prophetis quamdam partem corporis sui, qua velut

manu se nasciturum esse prænuntians, etiam populum præcedentem superbe, vinculis Legis tanquam digitis quinque supplantavit¹ (quia et per quinque temporum articulos prænuntiari venturus prophetarum non destitit; et huic rei consonans per quem Lex data est, quinque libros conscripsit: et superbi carnaliter sentientes, et suam justitiam volentes constituere [Rom. x, 3], non aperta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constricta atque conclusa retenti sunt: itaque illis obligati sunt pedes, et ceciderunt; nos autem surreximus et erecti sumus [Psal. xix, 9]): quamvis ergo, ut dixi, præmiserit Dominus Christus quamdam partem corporis sui in sanctis, qui eum nascendi tempore præierunt; tamen ipse est caput corporis Ecclesiæ (Coloss. i, 18); illique omnes eidem corpori cujus ille caput est cohæserunt, credendo in eum quem prænuntiabant. Non enim præcurrendo divulsi sunt, sed adjuncti potius obsequendo. Nam etsi manus a capite præmitti potest, connexio tamen ejus sub capite est. Quapropter omnia quæ ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt (Rom. xv, 4), et figuræ nostræ fuerunt, et in figura contingebant in eis²; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit (I Cor. x, 11).

CAPUT IV. — 7. *Præcipua causa adventus Christi, charitatis commendatio. Ad dilectionem referenda esse quæ de Christo ex Scripturis narrantur in catechismo.* Quæ autem major causa est adventus Domini, nisi ut ostenderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer? quia cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est (Rom. v, 6-9). Hoc autem ideo, quia finis præcepti et plenitudo legis, charitas est (I Tim. 1, 5, et Rom. xiii, 10): ut et nos invicem diligamus, et quemadmodum ille pro nobis animam suam posuit, sic et nos pro fratribus animam ponamus (I Joan. iii, 16); et ipsum Deum; quoniam prior dilexit nos (Id. iv, 10); et Filio suo unico non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit eum (Rom. viii, 32), si amare pigebat, saltem nunc redamare non pigeat³. Nulla est enim major ad amorem invitatio, quam prævenire amando; et nimis durus est animus qui dilectionem si nolebat impendere, nolit rependere. Quod si in ipsis flagitiosis et sordidis amoribus videmus, nihil aliud eos agere qui amari vicissim volunt, nisi ut documentis quibus valent aperiant et ostendant quantum ament; eamque imaginem justitiæ prætereundæ affectant, ut vicem sibi reddi quodam modo flagitent ab eis animis quos illecebrare molliuntur; ipsique ardentius æstuant, cum jam moveri eodem igne etiam illas mentes quas appetunt sentiunt: si ergo et animus qui torpebat, cum se amari senserit excitatur, et qui jam fervebat, cum se redamari didicerit magis accenditur; manifestum est nullam esse majorem causam qua vel inchoetur vel augeatur amor, quam cum amari se cognoscit qui

¹ In Mss., *Exræ*.

² Er. et Lov., et ea. At Am., ut ea. Et sic potiores Mss. ex quibus postea corrigimus, non oporteat; ubi editi ferebant, non oportet.

³ Ita Mss., Editi vero, monendus.

(a) Articuli temporum quinque notantur infra, n. 6 et n. 59.

¹ Aliquot Mss., *supplantaret*.

² Editi, *contingebant eis*: ommissa particula, *in*, quæ tamen hic reperitur in Mss. et in græco textu Apostoli.

³ Am. Er. et Mss., *saltem redamare non pigeat*; omisso, *nunc*.

nondum amat, aut redamari se vel posse sperat, vel jam probat qui prior amat. Et si hoc etiam in turpibus amoribus, quanto plus ¹ in amicitia? Quid enim aliud cavemus in offensione amicitiae, nisi ne amicus arbitretur quod eum vel non diligimus, vel minus diligimus quam ipse nos diligit? Quod si crediderit, frigidior erit in eo amore quo invicem homines mutua familiaritate perfruuntur: et si non ita est infirmus, ut haec illum offensio faciat ab omni dilectione frigescere; in ea se tenet, qua non ut fruatur, sed ut consulat diligit. Operae pretium est autem animadvertere, quomodo, quanquam et superiores velint se ab inferioribus diligi, eorumque in se studioso ² delectentur obsequio, et quanto magis id senserint, tanto magis eos diligant, tamen quanto amore exardescat inferior, cum a superiore se diligi senserit. Ibi enim gravior amor est, ubi non aestuat indigentiae siccitate, sed ubertate beneficentiae ³ profluit. Ille namque amor ex miseria est, iste ex misericordia. Jam vero si etiam se amari posse a superiore desperabat inferior, ineffabiliter commovebitur in amorem, si ultro ille fuerit dignatus ostendere quantum diligit eum qui nequaquam sibi tantum bonum promittere audeat. Quid autem superius Deo iudicante, et quid desperatius homine peccante? qui se tanto magis tuendum et subjugandum superbis potestatibus addixerat, quae beatificare non possunt, quanto magis desperaverat posse sui curam geri ab ea potestate quae non malitia sublimis esse vult, sed bonitate sublimis est.

8. Si ergo maxime propterea Christus advenit, ut cognosceret homo quantum eum diligit Deus; et ideo cognosceret, ut in ejus dilectionem a quo prior dilectus est, inardesceret, proximumque illo iubente et demonstrante diligeret, qui non proximum, sed longe peregrinantem diligendo factus est proximus; omnisque Scriptura divina quae ante scripta est, ad praenuntiandum adventum Domini scripta est; et quidquid postea mandatum est litteris et divina auctoritate firmatum, Christum narrat, et dilectionem monet: manifestum est non tantum totam Legem et Prophetas in illis duobus pendere praecipis dilectionis Dei et proximi (*Matth. xxii, 40*), quae adhuc sola Scriptura sancta erat cum hoc Dominus diceret, sed etiam quaecumque posterius salubriter conscripta ⁴ sunt memoriaeque mandata divinarum volumina Litterarum. Quapropter in Veteri Testamento est occultatio Novi, in Novo Testamento est manifestatio Veteris. Secundum illam occultationem carnaliter intelligentes carnales, et tunc et nunc poenali timore subjugati sunt. Secundum hanc autem manifestationem spirituales, et tunc quibus pie pulsantibus etiam occulta patuerunt, et nunc qui non superbe quaerunt, ne etiam aperta claudantur, spiritualiter intelligentes donata charitate liberati sunt. Quia ergo charitati nihil adversius quam invidentia; mater autem invidentiae superbia est:

idem Dominus Jesus Christus, Deus homo, et divinae in nos dilectionis indicium est, et humanae apud nos humilitatis exemplum, ut magnus tumor noster majore contraria medicina sanaretur. Magna est enim miseria, superbus homo; sed major misericordia, humilis Deus. Hac ergo dilectione tibi tanquam sine proposito, quo referas omnia quae dicis, quidquid narras ita narra, ut ille cui loqueris audiendo credat, credendo speret, sperando amet.

CAPUT V. — 9. *Accedens ad catechismum scrutandus quo sine velit fieri christianus.* De ipsa etiam severitate Dei, qua corda mortalium saluberrimo terrore quatiuntur, charitas aedificanda est; ut ab eo quem timet, amari se gaudens, eum redamare audeat, ejusque in se dilectioni, etiamsi impune posset, tamen displicere vereatur. Rarissime quippe accidit, imo vero nunquam, ut quisquam veniat volens fieri christianus, qui non sit aliquo Dei timore percussus. Si enim aliquod commodum exspectando ab hominibus, quibus se aliter placitum non putat, aut aliquid ab hominibus incommodum devitando, quorum offensionem aut inimicitias reformidat, vult fieri christianus; non fieri vult potius quam fingere. Fides enim non res est salutantis ¹ corporis, sed credentis animi. Sed plane saepe adest misericordia Dei per ministerium catechizantis, ut sermone commotus jam fieri velit quod decreverat fingere: quod cum velle coeperit, tunc eum venisse deponemus. Et occultum quidem nobis est quando ² veniat animo, quem jam corpore praesentem videmus: sed tamen sic cum eo debemus agere, ut fiat in illo haec voluntas, etiamsi non est. Nihil enim deperit, quando si est, utique tali nostra actione firmatur, quamvis quo tempore, vel qua hora coeperit, ignoremus. Utile est sane ut praemoneamur antea, si fieri potest, ab iis qui eum norunt, in quo statu animi sit, vel quibus causis commotus ad suscipiendam religionem venerit. Quod si defuerit alius a quo id noverimus, etiam ipse interrogandus est, ut ex eo quod responderit ducamus sermonis exordium. Sed si ficto pectore accessit, humana commoda cupiens, vel incommoda fugiens, utique mentiturus est: tamen ex eo ipso quod mentitur, capiendum est principium; non ut refellatur ejus mendacium, quasi tibi certum sit, sed ut si dixerit eo proposito se venisse quod vere approbandum est, sive ille verum sive falsum dicat, tale tamen propositum quali se venisse respondit, approbantes atque laudantes, faciamus eum delectari esse se talem, qualem videri cupit. Si autem aliud dixerit, quam oportet esse in animo ejus qui christiana fide imbuendus est; blandius et lenius reprehendendo tanquam rudem et ignarum, et christianae doctrinae finem verissimum demonstrando atque laudando breviter et graviter, ne aut tempora futurae narrationis occupes, aut eam non prius collocato animo audeas imponere, facias eum velle quod aut per

¹ Plerique Mss., *purius?* Am. et Mss. Vaticani, *plurius?*

² Sic Mss. At editi, *studiose.*

³ Veteres libri, *beneficentiae.*

⁴ Am. Er. et plures Mss., *consecrata.* Alii duo Mss., *consecuta.*

¹ Editi Er. et Lov., *salvandi.* Nonnulli codices, *salutis.* Quidam, *salutantis.* Sed plerique ac melioris notae Mss. cum editione Am., *salutantis*: id est, salutem sive assensum gestu significantis.

² Sic Arn. Er. et Mss. At Lov., *quo.*

errorem aut per simulationem nondum volebat.

CAPUT VI. — 10. *Exordium catechismi, et narratio ab historia creationis mundi usque ad præsens tempus Ecclesiæ.* Quod si forte se divinitus admonitum vel territum esse responderit, ut fieret christianus, lætissimum nobis exordiendi aditum præbet, quanta Deo sit cura pro nobis. Sane ab hujusmodi miraculorum sive somniorum, ad Scripturarum solidiorem viam et oracula certiora transferenda est ejus intentio; ut et illa admonitio quam misericorditer ei prærogata sit, noverit antequam Scripturis sanctis inhæreret. Et utique demonstrandum est ei quod ipse Dominus non eum admoneret aut compelleret fieri christianum et incorporari Ecclesiæ, seu talibus signis aut revelationibus erudiret, nisi jam præparatum iter in Scripturis sanctis, ubi non quæreret visibilia miracula, sed invisibilia sperare consuesceret, neque dormiens, sed vigilans moneretur, eum securius et tutius carpere voluisset. Inde jam exordienda narratio est, ab eo quod fecit Deus omnia bona valde (*Gen. 1*), et perducenda, ut diximus, usque ad præsentia tempora Ecclesiæ: ita ut singularum rerum atque gestorum quæ narramus, causæ rationesque reddantur, quibus ea referamus ad illum finem dilectionis, unde neque agentis aliquid neque loquentis oculus avertendus est. Si enim fictas poetarum fabulas, et ad voluptatem¹ excogitatas animorum quorum cibus nugæ sunt, tamen boni qui habentur atque appellantur grammatici, ad aliquam utilitatem referre conantur, quanquam et ipsam vanam et avidam saginæ sæcularis; quanto nos decet esse cautiore, ne illa quæ vera narramus, sine suarum causarum redditione digesta, aut inani suavitate, aut etiam perniciose cupiditate credantur? Non tamen sic asseramus has causas, ut relicto narrationis tractu, cor nostrum et lingua in nodos difficilioris disputationis excurrat; sed ipsa veritas adhibitæ rationis², quasi aurum sit gemmarum ordinem ligans, non tamen ornamentum seriem ulla immoderatione perturbans.

CAPUT VII. — 11. *Resurrectio, judicium et alia quædam post narrationem intimanda.* Narratione finita, spes resurrectionis intimanda est, et pro capacitate ac viribus audientis, proque ipsius temporis modulo, adversus vanas irrisiones infidelium de corporis resurrectione tractandum; et futuri ultimi judicii bonitate in bonos, severitate in malos, veritate in omnes; commemoratisque cum detestatione et horrore pœnis impiorum, regnum justorum atque fidelium et superna illa civitas ejusque gaudium cum desiderio prædicandum est. Tum vero instruenda et animanda est infirmitas hominis adversus tentationes et scandala, sive foris sive in ipsa intus Ecclesia: foris adversus Gentiles vel Judæos vel hæreticos; intus autem adversus areæ dominicæ

¹ Am. et plerique Mss., *voluntatem*.

² Sic vetus codex Corbeiensis. At Victorinus, *adhibitæ narrationis*. Editiones Am. et Er., *adhibita rationi*. Denique Lov., *adhibita rationis*.

paleam. Non ut contra singula perversorum generâ disputetur, omnesque illorum pravæ opinionēs propositis quæstionibus refellantur; sed pro tempore brevi demonstrandum est ita esse prædicium, et quæ sit utilitas tentationum erudiendis fidelibus, et quæ medicina in exemplo patientiæ Dei, qui statuit usque in finem ista permittere. Cum vero adversus eos instruitur, quorum perversæ turbæ corporaliter implent ecclesias, simul etiam præcepta breviter et decenter commemorantur christianæ atque honestæ conversationis, ne ab ebriosis, avaris, fraudatoribus aleatoribus, adulteris, fornicatoribus, spectaculorum amatoribus, remedium sacrilegorum alligatoribus, præcantatoribus, mathematicis, vel quarumlibet artium vanarum et malarum divinatoribus, atque hujusmodi cæteris ita facile seducatur, et impunitum sibi fore arbitretur, quia videt multos qui christiani appellantur, hæc amare, et agere, et defendere, et suadere, et persuadere. Quis enim finis præstitutus sit in tali vita perseverantibus, et quam sint in ipsa Ecclesia tolerandi, ex qua in fine separandi sunt, divinorum Librorum testimoniis edocendum est. Prænuntiandum est etiam inventurum eum in Ecclesia multos christianos bonos, verissimos cives cœlestis Jerusalem, si esse ipse cœperit. Ad extremum ne spes ejus in homine ponatur, sedulo monendus est: quia neque facile ab homine judicari potest quis homo sit justus; et si facile posset, non ideo nobis proponi exempla justorum, ut ab eis justificemur, sed ut eos imitantes ab eorum justificatore nos quoque justificari sciamus. Hinc enim fiet, quod maxime commendandum est, ut cum ille qui nos audit, imo per nos audit Deum, moribus et scientia proficere cœperit, et viam Christi alacriter ingredi, nec nobis id audeat assignare, nec sibi; sed et se ipsum, et nos, et quoscumque alios diligit amicos; in illo et propter illum diligit, qui eum dilexit inimicum, ut justificans faceret amicum. Hic jam non te puto præceptore indigere, ut cum occupata sunt tempora, vel tua, vel eorum qui te audiunt, breviter agas; cum autem largiora, argius eloquaris: hoc enim nullo admonente ipsa necessitas præcipit.

CAPUT VIII. — 12. *Eruditi quomodo catechizandi.* Sed illud plane non prætereundum est, ut si ad te quisquam catechizandus venerit liberalibus doctrinis excultus, qui jam decreverit esse christianus, et ideo venerit ut fiat, difficillimum omnino est ut non multa nostrarum scripturarum litterarumque cognoverit, quibus jam instructus ad Sacramentorum participationem tantummodo venerit. Tales enim non eadem hora qua christiani fiunt, sed ante solent omnia diligenter inquirere, et motus animi sui, cum quibus possunt, communicare atque discutere. Cum his itaque breviter agendum est, et non odiose¹ inculcando quæ norunt, sed modeste perstringendo; ita ut dicamus nos credere quod jam noverint illud, atque illud; atque hoc modo cursim enumerare omnia quæ

¹ Aliquot Mss., *otiose*.

rudibus indoctisque inculcanda sunt : ut etsi quid novit eruditus iste, non tanquam a doctore audiat ; et si quid adhuc ignorat ¹, dum ea commemoramus quæ illum nosse jam credimus, discat. Nec ipse sane inutiliter interrogatur, quibus rebus motus sit ut velit esse christianus : ut si libris ei persuasum ² esse videris, sive canonicis, sive utilium tractatorum, de his aliquid in principio loquaris, collaudans eos pro diversitate meritorum canonicæ auctoritatis et exponentium ³ solertissimæ diligentix ; maximeque commendans in Scripturis canonicis admirandæ altitudinis saluberrimam humilitatem, in illis autem pro sua cujusque facultate aptum superbioribus, et per hoc infirmioribus animis, stilum sonantioris et quasi tornatoris eloquii ⁴. Sane etiam exprimendum de illo est ut indicet quem maxime legerit, et quibus libris familiaris inhæserit, unde illi persuasum est ut sociari vellet Ecclesiæ. Quod cum dixerit, tum si nobis noti sunt illi libri, aut ecclesiastica fama saltem acceperimus a catholico aliquo memorabili viro esse conscriptos, læti approbemus. Si autem in alicujus hæretici volumina incurrit, et nesciens forte quod vera fides improbat, tenuit animo, et catholicum esse arbitratur ; sedulo edocendus est, prælata auctoritate universalis Ecclesiæ aliorumque doctissimorum hominum et disputationibus et scriptionibus in ejus veritate florentium. Quanquam et illi qui catholici ex hac vita migrarunt, et aliquid litterarum christianarum posteris reliquerunt, in quibusdam locis opusculorum suorum, vel non intellecti, vel sicuti est humana infirmitas, minus valentes acie mentis abditiora penetrare, et veri similitudine aberrantes a veritate, præsumptoribus et audacibus fuerunt occasione ad aliquam hæresim moliendam atque gignendam. Quod mirum non est, cum de ipsis canonicis Litteris, ubi omnia sanissime dicta sunt, non quidem aliter accipiendo quædam, quam vel scriptor sensit, vel se ipsa veritas habet ; (nam si hoc solum esset, quis non humanæ infirmitati ad corrigendum paratæ libenter ignosceret ?) sed id quod perverse ac prave opinati sunt, animositate acerrima et pervicaci arrogantia defensitantes, multi multa perniciose dogmata, concisa communionis unitate pepererunt. Hæc omnia cum illo qui ad societatem populi christiani, non idiota, ut aiunt, sed doctorum libris expolitus atque excultus accedit, modesta collatione tractanda sunt : tantum assumpta præcipiendi auctoritate, ut caveat præsumptionis errores ; quantum ejus humilitas quæ illum adduxit, jam sentitur admittere. Cætera vero secundum regulas doctrinæ salutaris, sive de fide, quæcumque narranda vel disserenda sunt, sive de moribus, sive de tentationibus, eo modo percurrendo quo dixi, ad illam supereminentiorem viam omnia referenda sunt.

CAPUT IX. — 13. *Grammatici et oratores quo-*

¹ Editi, *et si quid forte adhuc ignorat*. Abest, forte, a Mss.

² Mss., *ut si libris eum persuasum*.

³ Plures codices, *et ad exponendum*.

⁴ Lov., *ornatioris eloquii*.

modo tractandi. Vox ad aures Dei, animi affectus. Sunt item quidam de scholis usitatissimis grammaticorum oratorumque venientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque inter illos doctissimos, quorum mens magnarum rerum est exercitata questionibus. His ergo qui loquendi arte cæteris hominibus excellere videntur, cum veniunt ut christiani fiant, hoc amplius quam illis illitteratis impertire debemus, quod sedulo monendi sunt ut humilitate induti christiana, discant non contemnere quos cognoverint morum vitia quam verborum amplius devitare ; et cordi casto linguam exercitatum nec conferre ¹ audeant, quam etiam præferre consueverant. Maxime autem isti docendi sunt Scripturas audire divinas, ne sordeat eis solidum eloquium, quia non est inflatum ; neque arbitrentur carnalibus integumentis involuta atque operta dicta vel facta hominum, quæ in illis libris leguntur, non evolvenda atque aperienda ut intelligantur, sed sic accipienda ut litteræ sonant ; deque ipsa utilitate secreti, unde etiam mysteria vocantur, quid valeant ænigmatum latebræ ad amorem veritatis acuendum, decutiendumque ² fastidii torporem, ipsa experientia probandum est talibus, cum aliquid eis quod in promptu positum non ita movebat, enodatione allegoriæ alicujus eruitur. His enim maxime utile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, ut præponitur animus corpori. Ex quo fit ut ita malle debeant veriores quam disertiores audire sermones, sicut malle debent prudentiores, quam formosiores habere amicos. Noverint etiam non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum : ita enim non irridebunt, si aliquos antistites et ministros Ecclesiæ forte animadverterint, vel cum barbarismis et solcismis Deum invocare, vel eadem verba quæ pronuntiant non intelligere, perturbateque distinguere. Non quia ista minime corrigenda sunt, ut populus ad id quod plane intelligit, dicat Amen ; sed tamen pie toleranda sunt ab eis qui didicerint, ut sono in foro, sic voto in Ecclesia benedici. Itaque forensis illa nonnunquam forte bona dictio, nunquam tamen benedictio dici potest. De Sacramento autem quod accepturi sunt, sufficit prudentioribus audire quid res illa significet : cum tardioribus autem aliquanto pluribus verbis et similitudinibus agendum est, ne contempnant quod vident.

CAPUT X. — 14. *Jam de hilaritate comparanda. Causæ sex tædium afferentes catechizanti. Remedium contra primam causam tædii.* Illic tu fortasse exemplum aliquod sermonis desideras, ut ipso tibi opere ostendam quomodo faciendæ sint ista quæ monui. Quod quidem faciam, quantum Domino adjuvante potuero : sed prius de illa hilaritate comparanda, quod pollicitus sum, dicere debeo. Jam enim de ipsis præceptis explicandi sermonis, in catechizando eo qui sic venit ut christianus fiat, quantum satis visum est, quod promiseram exsolvi. Indebitum quippe est, ut

¹ Præcipui Mss., *linguam exercitam nec conferre*.

² Sic plures Mss. At editi, *discutiendumque*.

etiam ipse faciam in hoc volumine, quod fieri oportere præcipio. Si ergo fecero, ad cumulum valebit : cumulus autem quo pacto a me superfunditur potest, antequam mensuram debiti explevero? Neque enim te maxime conqueri audivi, nisi quod tibi sermo tuus vilis abjectusque videretur, cum aliquem christiano nomine imbueres. Hoc autem scio, non tam rerum quæ dicendæ sunt, quibus te satis novi paratum et instructum, neque ipsius locutionis inopia, sed animi tædio fieri; vel illa causa quam dixi, quia magis nos delectat et tenet, quod in silentio mente cernimus, nec inde volumus avocari ad verborum longe disparum strepitum; vel quia etiam cum sermo jucundus est, magis nos libet audire aut legere quæ melius dicta sunt, et quæ sine nostra cura et sollicitudine promuntur, quam ad alienum sensum repentina verba coaptare incerto exitu, sive utrum occurrant pro sententia, sive utrum accipiantur utiliter; vel quia illa quæ rudibus insinuantur, eo quod nobis notissima sunt, et propectu nostro jam non necessaria, piget ad ea sæpissime redire, nec in eis tam usitatis et tanquam infantilibus cum aliqua voluptate jam grandiusculus animus graditur. Facit etiam loquenti tædium auditor [immobilis vel quia non movetur affectu, vel quia nullo motu corporis indicat se intelligere vel sibi placere quæ dicuntur¹]: non quia humanæ laudis nos esse avidos decet, sed quia ea quæ ministramus Dei sunt; et quanto magis diligimus eos quibus loquimur, tanto magis eis cupimus ut placeant quæ ad eorum porriguntur salutem: quod si non succedit, contristamur, et in ipso cursu debilitamur et frangimur, quasi frustra operam conteramus. Nonnunquam etiam cum avertimur ab aliqua re quam desideramus agere, et cujus actio aut delectabat nos, aut magis nobis necessaria videbatur, et cogimur aut jussu ejus quem offendere nolumus, aut aliquorum inevitabili instantia catechizare aliquem; jam conturbati accedimus ad negotium, cui magna tranquillitate opus est; dolentes quod neque ordinem actionum nobis conceditur tenere quem volumus, nec sufficere omnibus possumus: atque ita ex ipsa tristitia sermo procedens minus gratus est, quia de ariditate mœstitiæ minus exuberat. Aliquando item ex aliquo scandalo mœror pectus obsedit², et tunc nobis dicitur, Veni, loquere huic; christianus vult fieri. Dicitur³ enim ab ignorantibus quid nos clausum intus exurat: quibus si affectum nostrum aperire non oportet, suscipimus ingratus quod volunt⁴; et profecto languidus et insuavis ille sermo erit per venam cordis æstuantem fumantemque trajectus. Tot igitur ex causis, quælibet earum serenitatem nostræ mentis obnubilet, secundum Deum sunt quærenda remedia, quibus relaxetur illa contractio, et fervore spiritus exsultemus et jucundemur in tranquillitate boni operis.

¹ Verba hic uncis inclusa absunt a plerisque Mss. et ab Am. Er.

² Editi, *obsidet*. At Mss., *obsedit*.

³ Sola editio Lov., *nescitur*.

⁴ Plures Mss., *suscipimus ingrati quod volunt*.

Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. ix, 7).

15. Si enim causa illa contristat, quod intellectum nostrum auditor non capit, a cujus cacumine quodam modo descendentes cogimur in syllabarum longe infra distantium tarditate demorari, et curam gerimus quemadmodum longis et perplexis anfractibus procedat ex ore carnis, quod celerrimo haustu mentis imbibitur, et quia multum dissimiliter exit, tædet loqui, et libet tacere; cogitemus quid nobis prærogatum sit ab illo qui demonstravit nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus (I Petr. ii, 21). Quantumvis enim differat articulata vox nostra ab intelligentiæ nostræ vivacitate, longe differentior est mortalitas carnis ab æqualitate Dei. Et tamen cum in eadem forma esset, *semetipsum exinanivit formam servi accipiens*, etc., usque ad (a) mortem crucis (Philipp. ii, 6-8). Quam ob causam, nisi quia factus est infirmis infirmus, ut infirmos lucrificaret (I Cor. ix, 22)? Audi ejus imitatorum alibi etiam dicentem: *Sive enim mente excessimus, Deo; sive temperantes sumus, vobis. Caritas enim Christi compellit nos, judicantes hoc, quia unus pro omnibus mortuus est* (II Cor. v, 13 et 14). Quomodo enim paratus esset impendi pro animabus eorum (Id. xii, 15), si eum pigeret inclinari ad aures eorum? Hinc ergo factus est parvulus in medio nostrum, tanquam nutrix fovens filios suos (I Thess. ii, 7). Num enim delectat, nisi amor invitet, decurtata et mutilata verba immurmurare? Et tamen optant homines habere infantes, quibus id exhibeant: et suavius est matri minuta mansa inspuere parvulo filio, quam ipsam mandere ac devorare grandiora. Non ergo recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fetus operit, et susurrantes pullos confracta voce advocat; cujus blandas alas refugientes superbi, præda fiunt alitibus (Matth. xxiii, 37). Si enim intellectus delectat in penetralibus sincerissimis, hoc etiam intelligere delectat, quomodo caritas, quanto officiosius descendit in infima, tanto robustius recurrit in intima per bonam conscientiam nihil quærendi¹ ab eis ad quos descendit, præter eorum sempiternam salutem.

CAPUT XI.—16. *Remedium contra secundam tædii causam*. Si autem magis appetimus, ea quæ jam parata sunt et melius dicta legere vel audire, et ideo piget incerto exitu ad tempus coaptare quæ loquimur: tantum a veritate rerum non aberret animus, facile est ut si in verbis auditorem aliquid offenderit, ex ipsa occasione discat quam sit re intellecta contemnendum, si minus integre, aut si minus proprie sonare potuit, quod ideo sonabat ut res intelligeretur. Quod si humanæ infirmitatis intentio etiam ab ipsa rerum veritate aberraverit; quanquam in catechizandis rudibus, ubi via tritissima tenenda est, difficile potest accidere: tamen ne forte accidat ut etiam hinc offendantur auditor, non aliunde nobis debet videri accidisse, nisi quia Deus experiri nos voluit, utrum cum

¹ Sic Mss. Editi vero, *nihil quærendo*.

(a) Istæ voces, etc., *usque ad*, librarii sunt prætereuntis, ut solet, verba intermedia citati loci.

mentis placiditate corrigamur, ne in defensionem nostri erroris majore præcipitemur errore. Quod si nemo nobis dixerit, nosque et illos qui audierunt omnino latuerit, nullus dolor est, si non fiat iterum. Plerumque autem nos ipsi recolentes quæ dixerimus, reprehendimus aliquid, et ignoramus quomodo cum diceretur acceptum sit; magisque dolemus, quando in nobis fervet charitas, si cum falsum esset, libenter acceptum est. Ideoque oportunitate reperta, sicut nos ipsos in silentio reprehendimus, ita curandum est ut etiam illi sensim corrigantur, qui non Dei verbis, sed plane nostris in aliquam lapsi sunt falsitatem. Si vero aliqui livore vesano cæci errasse nos gaudent, susurrone, detractores, Deo odibiles (*Rom.* 1, 30); præbeant nobis materiam exercendæ patientiæ cum misericordia, quia et patientia Dei ad poenitentiam eos adducit. Quid enim est detestabilius, et quod magis thesaurizet iram in die iræ et revelationis justi iudicii Dei (*Id.* 11, 4 et 5), quam de malo alterius mala¹ diaboli similitudine atque imitatione lætari? Nonnunquam etiam, cum recte omnia vereque dicantur, aut non intellectum aliquid, aut contra opinionem et consuetudinem veteris erroris ipsa novitate asperum, offendit et perturbat audientem. Quod si apparuerit, sanabilemque se præbet, auctoritatum rationumque copia sine ulla dilatione sanandus est. Si autem tacita et occulta offensus est, Dei medicina opitulari potest. At si resiliuerit², et curari recusaverit, consoletur nos dominicum illud exemplum, qui offensis hominibus ex verbo suo, et tanquam durum refugientibus, etiam iis qui remanserant ait, *Numquid et vos vultis ire* (*Joan.* vi, 68)? Satis enim fixum atque immobile debet corde retineri, Jerusalem captivam ab hujus sæculi Babylonia decursis temporibus liberari, nullumque ex illa esse perituum; quia qui perierit, non ex illa erit. *Firmum enim fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: novit Dominus qui sunt ejus; et recedat ab iniquitate, omnis qui nominat nomen Domini* (*II Tim.* 11, 19). Ista cogitantes, et invocantes Dominum in cor nostrum, minus timebimus incertos exitus sermonis nostri propter incertos motus auditorum; delectabitque nos etiam ipsa permissio molestiarum pro misericordie opere, si non in eo nostram gloriam requiramus. Tunc enim est vere opus bonum, cum a charitate jaculatur agentis intentio, et tanquam ad locum suum rediens, rursus in charitate requiescit. Lectio vero quæ nos delectat, aut aliqua auditio melioris eloquii, ut eam promendō, sermoni nostro præponere volentes, cum pigritia vel tædio loquamur, alacriores nos suscipiet, jucundiorque præstabitur post laborem; et majore fiducia deprecabimur ut loquatur nobis Deus quomodo volumus, si suscipiamus hilariter ut loquatur per nos quomodo possumus: ita fit ut diligentibus Deum omnia concurrant in bonum (*Rom.* viii, 28).

CAPUT XII.—17. *Remedium contra tertiam causam*

¹ Ita in Mss. At in editis, *mera*.

² Editi, *resilierit*. Præstantiores Mss., *resiliuerit*.

tædii. Jam vero si usitata et parvulis congruentia sæpe repetere fastidimus; congruamus eis per fratrum, paternum, maternumque amorem, et copulatis cordi eorum etiam nobis nova videbuntur. Tantum enim valet animi compatiens affectus, ut cum illi afficiuntur nobis loquentibus, et nos illis discentibus, habitemus in invicem; atque ita et illi quæ audiunt quasi loquantur in nobis, et nos in illis discamus quodam modo quæ docemus. Nonne accidere hoc solet, cum loca quædam ampla et pulchra, vel urbium vel agrorum, quæ jam nos sæpe videndo sine aliqua voluptate præteribamus, ostendimus eis qui antea nunquam viderant, ut nostra delectatio in eorum novitatis delectatione renovetur? Et tanto magis, quanto sunt amiciores; quia per amoris vinculum in quantum in illis sumus, in tantum et nobis nova fiunt quæ vetera fuerunt. Sed si in rebus contemplandis aliquantum profecimus, non volumus eos quos diligimus lætari et stupere, cum intuentur operam inanum hominum; sed volumus eos in ipsam artem¹ consiliumve institutoris attollere, atque inde exurgere in admirationem laudemque omnificantis Dei, ubi amoris fructuosissimus finis est: quanto ergo magis delectari nos oportet, cum ipsum Deum jam discere homines accedant, propter quem discenda sunt quæcumque discenda sunt; et in eorum novitate innovari, ut si frigidior est solita² nostra prædicatio, insolita eorum auditione fervescat? Iluc accedit ad comparandam lætitiā, quod cogitamus et consideramus, de qua erroris morte in vitam fidei transeat homo. Et si vicos usitatissimos cum benèfica hilaritate transimus, quando alicui forte qui errando laboraverat, demonstramus viam: quanto alacrius et cum gaudio majore in doctrina salutari, etiam illa quæ propter nos retere non opus est, perambulare debemus; cum animam miserandam et erroribus sæculi fatigatam per itinera pacis, ipso qui nobis eam³ præstitit jubente³, deducimus?

CAPUT XIII.—18. *Remedium contra quartam causam fastidii. Auditor vel audiendo vel stando fatigatus, quomodo recreandus. Usus audiendi verbum Dei sedendo, in quibusdam Ecclesiis receptus. Sed revera multum est perdurare in loquendo usque ad terminum præstitutum, cum moveri non videmus audientem; quod sive non audeat, religionis timore constrictus, voce aut aliquo motu corporis significare approbationem suam, sive humana verecundia reprimatur; sive dicta non intelligat, sive contemnat: quandoquidem nobis non cernentibus animum ejus incertum est, omnia sermone tentanda sunt, quæ ad eum excitandum et tanquam de latebris eruendum possint valere. Nam et timor nimius atque impediens declarationem iudicii ejus, blanda exhortatione pellendus est, et insinuando fraternam societatem verecundia temperanda, et interrogatione quærendum utrum intelligat, et danda fiducia, ut si quid ei contradicendum vide-*

¹ Editi, *arcem*. Aptius Mss., *artem*.

² Sic Am. et plerique Mss. At Er. et Lov., *solito*.

³ Codex Corbeiensis, *ea*,

sur, libere proferat. Quærendum etiam de illo utrum hæc aliquando jam audierit, et fortassis eum tanquam nota et pervulgata non moveant; et agendum pro ejus responsione, ut aut planius et enodatus loquamur, aut opinionem contrariam refellamus, aut ea quæ illi nota sunt non explicemus latius, sed breviter complicemus, eligamusque aliqua ex his quæ mystice dicta sunt in sanctis Libris, et maxime in ipsa narratione, quæ aperiendo et revelando noster sermo dulcescat. Quod si nimis tardus est, et ab omni tali suavitate absurdus et aversus, misericorditer sufferendus est, breviterque decursis cæteris, ea quæ maxime necessaria sunt, de unitate Catholice¹, de tentationibus, de christiana conversatione propter futurum judicium terribiliter inculcanda sunt, magisque pro illo ad Deum, quam illi de Deo multa dicenda.

19. Sæpe etiam fit ut qui primo libenter audiebat, vel audiendo vel stando fatigatus, non jam laudans, sed oscitans labia diducat; et se abire velle etiam invitus ostendat. Quod ubi senserimus, aut renovare oportet ejus animum; dicendo aliquid honesta hilaritate conditum et aptum rei quæ agitur, vel aliquid valde mirandum et stupendum, vel etiam dolendum atque plangendum; et magis de ipso, ut propria cura punctus evigilet; quod tamen non offendat ejus verecundiam asperitate aliqua, sed potius familiaritate conciliet; aut oblata sessione² succurrere; quanquam sine dubitatione melius fiat, ubi decenter fieri potest, ut a principio sedens audiat; longeque consultius in quibusdam Ecclesiis transmarinis non solum antisites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subjacent, ne quisquam infirmior stando lassatus a saluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abscedere. Et tamen multum interest, si se quisquam de magna multitudine subtrahat ad reparandas vires, qui jam sacramentorum societate devinctus est; et si ille discedat (quod plerumque inevitabiliter urgetur, ne interiore defectu victus etiam cadat) qui primis sacramentis imbuendus est: et pudore enim non dicit cur eat, et imbecillitate stare non sinitur. Expertus hæc dico: nam fecit hoc quidam, cum eum catechizarem, homo rusticus, unde magnopere præcavendum esse didici. Quis enim ferat arrogantiam nostram, cum viros³ fratres nostros, vel etiam quod majore sollicitudine curandum est, ut sint fratres nostri, coram nobis sedere non facimus; et ipsum Dominum nostrum, cui assistunt Angeli, sedens mulier audiebat (*Luc. x, 59*)? Sane si aut brevis sermo futurus est, aut consessui locus non est aptus, stantes audiant; sed cum multi audiunt, et non tunc initiandi⁴. Nam cum unus, aut duo; aut pauci, qui propterea venerunt ut christiani fiant, periculose loquimur stantibus. Tamen si jam sic cepimus, saltem animadverso auditoris tædio; et offerenda sessio est, imo vero prorsus urgendus ut sedeat,

et dicendum aliquid quo renovetur, quo etiam cura, si qua forte irruens eum avocare cœperat, fugiat ex animo. Cum enim causæ incertæ sint cur jam tacitus recuset audire, jam sedenti aliquid adversus incidentes cogitationes sæcularium negotiorum dicatur, aut hilari, ut dixi, aut tristi modo: ut si ipsæ sunt quæ mentem occupaverunt, cedant quasi nominatim accusatæ; si autem ipsæ non sunt, et audiendo fatigatus est, cum de illis tanquam ipsæ sint (quandoquidem ignoramus), inopinatum aliquid et extraordinarium, eo modo quo dixi, loquimur, a tædio renovatur intentio. Sed et breve sit, maxime quia extra ordinem inseritur, ne morbum fastidii cui subvenire volumus etiam augeat ipsa medicina: et acceleranda sunt cætera, et promittendus atque exhibendus finis propinquior.

CAPUT XIV. — 20. *Remedium adversus quintam causam tædii. Remedium contra sextam causam tædii. Item adversus causam sextam.* Si autem confregit animum tuum alterius actionis, cui tanquam magis necessariæ jam suspensus eras, omissio, et propterea tristis insuaviter catechizas; cogitare debes, excepto quod scimus misericorditer nobis agendum esse quidquid cum hominibus agimus, et ex officio sincerissimæ charitatis; hoc ergo excepto, incertum esse quid utilius agamus, et quid opportunius aut intermittamus, aut omnino omitteremus. Quia enim merita hominum pro quibus agimus, qualia sint, apud Deum non novimus, quid eis ad tempus expediat aut nulla aut tenuissima aut incertissima conjectura suspicamur potius, quam comprehendimus. Quapropter res quidem agendas pro nostro captu ordinare debemus: quas eo modo quo statuimus, si peragere potuerimus, non ideo gaudeamus quia nobis, sed quia Deo sic eas agi placuit: si autem aliqua incidere necessitas, qua noster ille ordo turbetur; flectamur facile, ne frangamur; ut quem Deus nostro (a) præposuit, ipse sit noster. Æquius est enim ut nos ejus, quam ut ille nostram voluntatem sequatur. Quia et ordo agendarum rerum, quem nostro arbitrio tenere volumus, ille utique approbandus est, ubi potiora præcedunt. Cur ergo nos dolemus homines a Domino Deo tanto potiore præcedi, ut eo ipso quo nostrum amamus ordinem, inordinati esse cupiamus? Nemo enim melius ordinat quid agat, nisi qui paratior est non agere quod divina potestate prohibetur, quam cupidior agere quod humana cogitatione meditatur. Quia *multæ cogitationes sunt in corde viri, consilium autem Domini manet in æternum (Prov. xix, 21)*.

21. Si vero ex aliquo scandalo perturbatus animus non valet edere serenum jucundumque sermonem, tantam esse charitatem oportet in eos pro quibus Christus mortuus est, volens eos pretio sanguinis sui ab errorum sæcularium morte redimere; ut hoc ipsum quod nobis tristibus nuntiatur, præsto esse aliquem qui desideret fieri christianus, ad consolationem illius resolutionemque tristitiæ valere debeat, sicut solent lucrorum gaudia dolorem lenire damnorum. Non enim scandalum nos contristat alieujus; nisi quem

(a) subaudiendum, ordini.

¹ Lov., *Catholicæ fidei*. Editi vero alii et plerique Mss. non habent, *fidei*: pro quo subaudiendum debet, *Ecclesiæ*.

² Apud Lov. additur, *studeat*. Sed subaudiendum, *oportet*.

³ Nonnulli Mss., *veros*.

⁴ Solâ editio Lov., pro, *tunc*, habet, *sunt*.

perire aut per quem perire infirmum vel credimus vel videmus. Ille igitur qui initiandus advenit, dum speratur posse proficere, dolorem deficientis abstergat. Quia et si timor ille suggeritur, ne fiat proselytus filius gehennæ (*Matth. xxiii, 15*), dum multi tales versantur ante oculos, ex quibus oriuntur ea quibus urimur scandala, non ad retardandos nos pertinere debet, sed magis ad excitandos et acuendos: quatenus quem imbuimus moneamus, ut caveat imitationem eorum qui non ipsa veritate, sed solo nomine christiani sunt; nec eorum turba commotus, aut sectari velit eos, aut Christum nolit sectari propter eos; et aut nolit esse in Ecclesia Dei ubi illi sunt, aut talis ibi velit esse quales illi sunt. Et nescio quomodo in huiusmodi monitis¹ ardentior sermo est, cui fomitem subministrat præsens dolor: ut non solum pigriores non simus, sed eo ipso dicamus accensius atque vehementius, quod securiores frigidius et lentius diceremus; gaudeamusque nobis occasionem dari, ubi motus animi nostri sine fructificatione non transeat.

22. Si autem de aliquo errato nostro vel peccato nos mœstitudo comprehendit, non tantum meminerimus sacrificium Deo spiritum esse contribulatum (*Psal. l, 19*), sed etiam illud, *Quia sicut aqua ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum* (*Eccli. iii, 33*); et, *Quia misericordiam, inquit, volo quam sacrificium*² (*Osee vi, 6*). Sicut ergo si periclitaremur incendio, ad aquam utique curreremus, quo posset exstingui, et gratulareremur si quis eam de proximo offerret; ita si de nostro feno aliqua peccati flamma surrexit³, et propterea centurbamur, data occasione misericordissimi operis, tanquam de oblato fonte gaudeamus, ut inde illud quod exarserat opprimatur. Nisi forte tam stulti sumus, ut alacrius arbitremur cum pane currendum, quo ventrem esurientis impleamus, quam cum verbo Dei, quo mentem istud edentis⁴ instruamus. Huc accedit, quia si tantummodo prodesset hoc facere, non facere autem nihil obsesset; infeliciter in periculo salutis, non jam proximi, sed nostræ, oblatum remedium sperneremus. Cum vero ex ore Domini tam minaciter sonet, *Serve nequam et piger, daves pecuniam meam nummulariis* (*Matth. xxv, 26, 27*); quæ tandem dementia est, quoniam peccatum nostrum nos angit, ideo rursus velle peccare, non dando pecuniam dominicam volenti et petenti? His atque huiusmodi cogitationibus et considerationibus depulsa caligine tædiorum, ad catechizandum aptatur intentio, ut suaviter imbibatur, quod impigre atque hilariter de charitatis ubertate prorumpit. Hæc enim non tam ego tibi, quam omnibus nobis dicit⁵ ipsa dilectio, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spi-

ritum sanctum qui datus est nobis (*Rom. v, 5*).

CAPUT XV. — 23. *Pro personarum diversitate temperanda oratio.* Sed nunc etiam illud quod priusquam promitterem non debebam, jam fortasse debitum flagitas, ut aliquod sermonis exemplum, tanquam si ego aliquem catechizem, non me pigeat explicare, et intuendum tibi proponere. Quod priusquam faciam, volo cogites aliam esse intentionem dictantis, cum lector futurus cogitatur; et aliam loquentis, cum præsens auditor attenditur: et in eo ipso aliam in secreto momentis, dum nullus alius qui de nobis iudicet præsto est; aliam palam docentis aliquid, cum dissimiliter opinantium circumstat auditus: et in hoc genere aliam, cum docetur unus, cæteri autem tanquam iudicantes aut attestantes quæ sibi nota sunt audiunt; aliam cum omnes communiter quid ad eos proferamus expectant: et rursus in hoc ipso aliam, cum quasi privatim consetetur, ut sermocinatio conseratur; aliam, cum populus tacens unum de loco superiore dicturum suspensus intuetur: multumque interest, et cum ita dicimus, utrum pauci adsint an multi; docti an indocti, an ex utroque genere mixti; urbani an rustici, an hi et illi simul; an populus ex omni hominum genere temperatus sit. Fieri enim non potest, nisi aliter atque aliter afficiat locuturum atque dicturum, et ut sermo qui profertur, affectionis animi a quo profertur, quemdam quasi vultum gerat, et pro eadem diversitate diverse afficiat auditores, cum et ipsi se ipsos diverse afficiant invicem præsentia sua. Sed quia de rudibus imbuendis nunc agimus, de me ipso tibi testis sum, aliter atque aliter me moveri, cum ante me catechizandum video eruditum, inertem, civem, peregrinum, divitem, pauperem, privatum, honoratum, in potestate aliqua constitutum, illius aut illius gentis hominem, illius aut illius ætatis aut sexus, ex illa aut illa secta, ex illo aut illo vulgari errore venientem: ac pro diversitate motus mei sermo ipse et procedit, et progreditur, et finitur. Et quia cum eadem omnibus debeatur charitas, non eadem est omnibus adhibenda medicina: ipsa item charitas alios parturit, cum aliis infirmatur; alios curat ædificare, alios contremiscit offendere; ad alios se inclinat, ad alios se erigit; aliis blanda, aliis severa, nulli inimica, omnibus mater. Et qui non expertus est eadem charitate quod dico, cum videt nos, quia facultas aliqua nobis donata delectat laudabiliter innotescere in ore multitudinis, inde nos beatos putat: Deus autem, in cuius conspectum intrat gemitus compeditorum (*Psal. lxxviii, 11*), videat humilitatem nostram et laborem nostrum, et dimittat omnia peccata nostra (*Psal. xxiv, 18*). Quamobrem si quid tibi in nobis placuit, ut aliquam observationem sermonis tui a nobis audire quæres, melius videndo et audiendo nos cum hæc agimus, quam legendo cum hæc dictamus, edisceres.

CAPUT XVI. — 24. *Formula orationis catechistæ. Exordium ductum a laudabili proposito suscipiendæ christianæ religionis, propter futuram requiem. Requies in rebus inquietis non quærenda. Non in divitiis, nec in*

¹ Editi, *motu*: quam vocem prætereunt Mss.; plures alii autem ejus loco habent, *monitis*. Paulo post, ex verbo, *subministrat*, sive uti scribi solet in antiquis codicibus, *sumministrat*, factum erat in editis, *suum ministrat*.

² Editi, *volo magis quam sacrificium*. At Mss., constanter prætereunt, *magis*.

³ Apud Er. Lugd. Ven. Lov., *surrexerit*. M.

⁴ Sic Mss. Editi vero, *mentem studentis*.

⁵ Editi ferè soli, *dicat*.

honoribus. Requiem quærentes in oblectamentis carnis et in spectaculis. Sed tamen faciamus aliquem venisse ad nos, qui vult esse christianus, et de genere quidem idiotarum, non tamen rusticorum, sed urbanorum, quales apud Carthaginem plures experiri te necesse est: interrogatum etiam utrum propter vitæ præsentis aliquod commodum, an propter requiem quæ post hanc vitam speratur, christianus esse desiderat, propter futuram requiem respondisse: tali fortasse a nobis instrueretur alloquio. Deo gratias, frater: valde tibi gratulor, et gaudeo de te, quod in tantis ac tam periculosis hujus sæculi tempestatibus de aliqua vera et certa securitate cogitasti. Nam et in hac vita homines magnis laboribus requiem quærunt et securitatem, sed pravis cupiditatibus non inveniunt. Volunt enim requiescere in rebus inquietis et non permanentibus: et quia illæ tempore subtrahuntur et transeunt, timoribus et doloribus eos agitant, nec quietos esse permittunt. Sive enim in divitiis velit homo requiescere, magis superbus efficitur, quam securus. Annon videmus quam multi eas subito perdididerint, multi etiam propter illas perierint, aut cum eas habere cupiunt, aut cum eis oppressis a cupidioribus auferuntur¹? Quæ si etiam per totam vitam cum homine permanerent, et non desererent dilectorem suum, ipse illas sua morte desereret. Quanta est enim vita hominis, etiamsi senescat? Aut cum sibi homines optant senectutem, quid aliud optant nisi longam infirmitatem? Sic et honores hujus sæculi, quid sunt nisi typhus, et inanitas², et ruinæ periculum? Quia sic Scriptura sancta dicit: *Omnis caro fenum, et claritas hominis ut flos feni. Fenum aruit, flos decidit; verbum autem Domini manet in æternum (Isai XL, 6-8).* Ideo qui veram requiem et veram felicitatem desiderat, debet tollere spem suam de rebus mortalibus et prætereuntibus, et eam collocare in verbo Domini; ut hærens ei quod manet in æternum, etiam ipse cum illo maneat in æternum.

25. Sunt etiam homines qui nec divites quærunt esse, nec ad vanas honorum pompas ambiunt pervenire: sed gaudere et requiescere volunt in popinis et in fornicationibus, et in theatris atque spectaculis nugacitatis quæ in magnis civitatibus gratis habent. Sed sic etiam ipsi aut consumunt per luxuriam paupertatem suam, et ab egestate postea in furtis et effractionibus, et aliquando etiam in latrocinia prosiliunt, et subito multis et magnis timoribus implentur; et qui in popina paulo ante cantabant, jam planctus carceris somniant. Studiis autem spectaculorum fiunt dæmonibus similes, clamoribus suis incitando homines ut se invicem cædant, secumque habeant contentiosa certamina qui se non læserunt, dum placere insano populo cupiunt: quos si animadverterint esse concordēs, tunc eos oderunt et persequuntur, et tanquam collusores ut fustibus verbe-

rentur exclamant, et hanc iniquitatem facere etiam vindicem iniquitatum judicem cogunt; si autem horrendas adversus invicem inimicitias eos exercere cognoverint, sive sintæ qui appellantur¹, sive scœnici et thymelici, sive aurigæ, sive venatores, quos miseros non solum homines cum hominibus, sed etiam homines cum bestiis in certamen pugnamque committunt; quo majore adversus invicem discordia furere senserint, eo magis amant et delectantur, et incitatis² favent, et faventes incitant, plus adversus se ipsos insanientes ipsi spectatores alter pro altero, quam illi quorum insaniam insani provocant, sed insaniendo³ spectare desiderant. Quomodo ergo sanitatem pacis tenere animus potest, qui discordiis et certaminibus pascitur? Qualis enim cibus sumitur, talis valetudo consequitur. Postremo quamvis insana gaudia non sint gaudia, tamen qualiacumque sint, et quantumlibet delectet⁴ jactantia divitiarum, et tumor honorum, vorago popinarum, et bella theatrorum⁵, et immunditia fornicationum, et prurigo thermarum; aufert omnia ista una febricula, et adhuc viventibus totam falsam beatitudinem subtrahit: remanet inanis et saucia conscientia, Deum sensura judicem, quem noluit habere custodem; et inventura asperum Dominum, quem dulcem patrem quærere et amare contempsit. Tu autem quia veram requiem quæ post hanc vitam Christianis promittitur quæris, etiam hic eam inter amarissimas vitæ hujus molestias suavem jucundamque gustabis, si ejus qui eam promisit præcepta dilexeris. Cito enim senties dulciores esse justitiæ fructus quam iniquitatis, et verius atque jucundius gaudere hominem de bona conscientia inter molestias, quam de mala inter delicias; quia non sic venisti conjungi Ecclesiæ Dei, ut ex ea temporalem aliquam utilitatem requiras.

CAPUT XVII.—26. *Reprehenditur qui velit esse Christianus propter commodum temporale. Christianus vere est, qui religionem profitetur propter futuram requiem. Transit ad narrationem eorum quæ credenda sunt. Filius Dei cur homo factus.* Sunt enim qui propterea volunt esse christiani, ut aut promereantur homines a quibus temporalia commoda exspectant, aut quia offendere nolunt quos timent. Sed isti reprobi sunt: et si ad tempus eos portat Ecclesia, sicut area usque ad tempus ventilationis paleam sustinet; si non se correxerint, et propter futuram sempiternam requiem christiani esse coeperint, in fine separabuntur. Nec sibi blandiantur quod in area possunt esse cum frumento Dei: quia in horreo cum illo non erunt, sed igni debito destinantur⁶ (*Matth. III, 12*). Sunt etiam

¹ Lov., *sint athletæ qui appellantur*. At plerique ac melioris notæ Mss., *sintæ qui appellantur*. Vox erat forsitan apud Afros tunc vulgaris. In Corbeiensi codice scribitur, *sintæ*. In Mss. quibusdam et apud Am. legitur, *sint æqui appellantur*. Apud Er., *sint qui appellantur*.

² Am. Er. et aliquot Mss., *et incitati*. Alii plures Mss., *et incitantes*.

³ Sic Mss. At editi, *provocant, et insaniendo*.

⁴ Er. et Lov., *delectent*. At Am. et Mss., *delectet*.

⁵ Sic Am. Er. et plerique Mss. At Lov., *theatricorum*.

⁶ Lov., *destinabuntur*. At Am. Er. et Mss. habent præsentem tempore, *destinantur*.

¹ Plerique Mss., *aut ut eis oppressis a cupidioribus auferrentur*.

² Sic plerique Mss. At editi omittunt, *et inanitas*: cujus loco nonnulli Mss., *et vanitas*.

alii meliore quidem spe, sed tamen non minore periculo, qui jam Deum timent, et non irrident christianum nomen, nec simulato corde intrant Ecclesiam Dei, sed in ista vita exspectant felicitatem, ut feliciores sint in rebus terrenis, quam illi qui non colunt Deum : ideoque cum viderint quosdam sceleratos et impios ista sæculi¹ prosperitate pollere et excellere, se autem vel minus habere ista vel amittere, perturbantur tanquam sine causa Deum colant, et facile a fide deficiunt.

27. Qui autem propter beatitudinem sempiternam et perpetuam requiem, quæ post hanc vitam sanctis futura promittitur, vult fieri christianus, ut non eat in ignem æternum cum diabolo, sed in regnum æternum intret cum Christo (*Matth.* xxv, 34, 41, 46), vere ipse christianus est, cautus in omni tentatione, ne prosperis rebus corrumpatur, et ne frangatur adversis, et in abundantia honorum terrenorum modestus et temperans, et in tribulationibus fortis et patiens. Qui etiam proficiendo perveniet ad talem animum, ut plus amet Deum, quam timeat gehennam : ut etiamsi dicat illi Deus, Utere deliciis carnalibus sempiternis, et quantum potes pecca, nec morieris, nec in gehennam mitteris, sed mecum tantummodo non eris ; exhorrescat, et omnino non peccet, non jam ut in illud quod timebat non incidat, sed ne illum quem sic amat offendant : in quo uno est requies², quam oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quam præparavit Deus diligentibus eum (*I Cor.* ii, 9).

28. De qua requie significat³ Scriptura, et non tacet, quod ab initio mundi ex quo fecit Deus cælum et terram et omnia quæ in eis sunt, sex diebus operatus est, et septimo die requievit (*Gen.* i, et ii, 1-5). Poterat enim omnipotens et uno momento temporis omnia facere. Non autem laboraverat, ut requiesceret, quando, *Dixit, et facta sunt ; mandavit, et creata sunt* (*Psal.* cXLVIII, 5) : sed ut significaret, quia post sex ætates mundi hujus, septima ætate tanquam septimo die requieturus est in sanctis suis ; quia ipsi in illo requiescent post omnia bona opera, in quibus ei servierunt, quæ ipse in illis operatur, qui vocat, et præcipit, et delicta præterita dimittit, et justificat eum qui prius erat impius. Sicut autem cum illi ex dono ejus bene operantur, recte dicitur ipse operari ; sic cum in illo requiescunt⁴, recte dicitur ipse requiescere. Nam quod ad ipsum attinet, pausationem non querit, quia laborem non sentit. Fecit autem omnia per Verbum suum ; et Verbum ejus ipse Christus, in quo requiescunt Angeli et omnes cælestes mundissimi spiritus in sancto silentio. Homo autem peccato lapsus perdidit requiem quam habebat in ejus divinitate, et recipit eam⁵ in ejus humanitate : ideoque opportuno tempore, quo ipse sciebat oportere fieri, homo factus et de femina natus est. A carne

quippe contaminari non poterat, ipse carnem potius mundaturus. Ipsum antiqui sancti venturum in revelatione Spiritus cognoverunt, et prophetaverunt ; et sic salvi facti sunt credendo quia veniet, sicut nos salvi efficimur credendo quia venit : ut diligereamus Deum, qui sic nos dilexit, ut unicum Filium suum mitteret, qui humilitate¹ nostræ mortalitatis indutus, et a peccatoribus et pro peccatoribus moreretur. Jam enim olim ab ineuntibus sæculis mysterii hujus altitudo præfigurari prænuntiarique non cessat.

CAPUT XVIII. — 29. *De hominis et rerum aliarum creatione quid credendum. Homo in paradiso constitutus. Cur creatus qui præsciebatur peccaturus. Lapsus hominis et angeli nihil Deo nocuit. Quoniam Deus omnipotens, et bonus et justus et misericors, qui fecit omnia bona, sive magna sive parva, sive summa sive infima ; sive quæ videntur, sicuti sunt cælum et terra et mare, et in cælo sol et luna, et cætera sidera, in terra autem et mari arbores et frutices et animalia suæ cujusque naturæ, et omnia corpora vel cælestia vel terrestria ; sive quæ non videntur, sicuti sunt spiritus quibus corpora vegetantur et vivificantur : fecit et hominem ad imaginem suam ; ut quemadmodum ipse per omnipotentiam suam præest universæ creaturæ, sic homo per intelligentiam suam, qua etiam Creatorem suum cognoscit et colit, præestet omnibus terrenis animalibus. Fecit illi etiam adiutorium feminam : non ad carnalem concupiscentiam, quandoquidem nec corruptibilia corpora tunc habebant, antequam eos mortalitas invaderet poenâ peccati ; sed ut haberet et vir gloriam de femina, cum ei præiret ad Deum², seque illi præberet imitandum in sanctitate atque pietate ; sicut ipse esset gloria Dei, cum ejus sapientiam sequeretur.*

30. Itaque constituit eos in quodam loco perpetuæ beatitudinis, quem appellat Scriptura paradysum ; præceptumque illis dedit, quod si non transgredirentur, in illa semper immortalitatis beatitudine permanerent : si autem transgredirentur, supplicia mortalitatis expenderent. Præsciebat autem Deus eos transgressuros : sed tamen quia conditor est et effector omnis boni, magis eos fecit, quando fecit et bestias, ut impleret terram bonis terrenis. Et utique melior est homo etiam peccator, quam bestia. Et præceptum quod non erant servaturi, magis dedit, ut essent inexcusabiles, cum in eos vindicare cœpisset. Quidquid enim homo fecerit, laudabilem in suis factis invenit Deum : si recte egerit, laudabilem invenit per justitiam præmiorum ; si peccaverit, laudabilem invenit per justitiam suppliciorum ; si peccata confessus ad recte vivendum redierit, laudabilem invenit per misericordiam indulgentiarum. Cur ergo non faceret Deus hominem, quamvis eum peccaturum prænosceret, cum et stantem coronaret, et cadentem ordinaret, et surgentem adjuvaret, semper et ubique ipse gloriosus bonitate, justitia, clementia ? maxime quia et illud præsciebat, de propagine mor-

¹ Am. Er. et tres Mss., *sæculari*.

² Sic Mss. Editi vero, *in quo una est requies*.

³ Am. Er. et fere omnes Mss., *De qua re significat*.

⁴ Ita Mss. At editi, *si cum illi requiescunt*.

⁵ Sic Mss. At editi, *et recepit eam*.

¹ Am. et Er., *humanitate*.

² Er., *dominium*. Editi alii, *Dominum*.

talitatis ejus futuros sanctos, qui non sibi quærent, sed Creatori suo gloriam darent, et eum colendo ab omni corruptione liberati, cum Angelis sanctis semper vivere et beate vivere mererentur? Qui enim hominibus dedit liberum arbitrium, ut non servili necessitate, sed ingenua voluntate Deum colerent, dedit etiam Angelis. Et ideo nec angelus, qui cum spiritibus aliis satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiam Dei, et diabolus factus est, aliquid nocuit Deo, sed sibi: novit enim Deus ordinare deserentes se animas (a), et ex earum justa miseria inferiores partes creaturæ suæ convenientissimis et congruentissimis legibus admirandæ dispensationis ornare¹. Itaque nec diabolus aliquid Deo nocuit, quia vel ipse lapsus est, vel hominem seduxit ad mortem: nec ipse homo in aliquo minuit veritatem aut potestatem aut beatitatem² Conditoris sui, quia conjugii suæ seductæ a diabolo, ad id quod Deus prohibuerat, propria voluntate consensit. Justissimis enim Dei legibus omnes damnati sunt, Deo glorioso per æquitatem vindictæ, ipsi ignominiosi per turpitudinem pœnæ (Gen. 11, 13): ut et homo a suo Creatore aversus victus diabolo subderetur, et diabolus homini ad Creatorem suum converso vincendus proponeretur; ut quicumque diabolo usque in finem consentirent, cum illo irent in æterna supplicia; quicumque autem humiliarent se Deo, et per ejus gratiam diabolum vincerent, æterna præmia mererentur.

CAPUT XIX. — 51. *In Ecclesia boni et mali, in fine separandi. Civitates duæ ab initio generis humani. Diluvium et arca sacramentum. De Abrahamo et Israelitico populo. Horum dicta et facta, prophetia fuit.* Neque hoc nos movere debet; quia multi diabolo consentiunt, et pauci Deum sequuntur: quia et frumentum in comparatione palearum valde pauciores habet numerum. Sed sicut agricola novit quid faciat de ingenti acervo paleæ, sic nihil est Deo multitudo peccatorum, qui novit quid de illis agat, ut administratio regni ejus ex nulla parte turbetur atque turpetur. Nec ideo putandus est vicisse diabolus, quia secum plures, cum quibus a paucis vinceretur, attraxit. Duæ itaque civitates, una iniquorum, altera sanctorum, ab initio generis humani usque in finem sæculi perducuntur, nunc permixtæ corporibus, sed voluntatibus separatæ, in die vero judicii etiam corpore separatæ. Omnes enim homines amantes superbiam et temporalem dominationem cum vano typho et pompa arrogantis, omnesque spiritus qui talia diligunt, et gloriam suam subjectione hominum quærunt, simul una societate devincti sunt; sed et si sæpe³ adversum se pro his rebus dimicant, pari tamen pondere cupiditatis in eandem profunditatem præcipitantur, et sibi morum et meritorum similitudine junguntur. Et rursus omnes homines et omnes spiritus humiliter Dei gloriam quærentes, non suam, et eum pietate sectantes, ad unam pertinent

societatem. Et tamen Deus misericordissimus, et super impios homines patiens est, et præbet eis pœnitentiæ atque correctionis locum.

52. Nam et quod omnes diluvio delevit, excepto uno justo cum suis, quos in arca servari voluit, noverat quidem quod non se correcturi essent: verumtamen cum per centum annos arca fabricata est, prædicabatur utique eis ira Dei ventura super eos (Gen. vi, vii); et si converterentur¹ ad Deum, parceret eis, sicut pepercit postea Ninive civitati agenti pœnitentiam, cum ei per prophetam futurum interitum prænuntiasset (Jonæ iii). Hoc autem facit Deus, etiam illis quos novit in malitia perseveraturos dans pœnitendi spatium, ut nostram patientiam exerceat et informet exemplo suo; quo noverimus quantum nos oporteat tolerabiliter malos sustinere, cum ignoremus quales postea futuri sunt, quando ille parcat et sinit eos vivere, quem nihil futurorum latet. Prænuntiabatur tamen etiam diluvii sacramento quo per lignum justi liberati sunt, futura Ecclesia quam rex ejus et Deus Christus mysterio suæ crucis ab hujus sæculi submersione suspendit. Neque enim Deus ignorabat quod etiam ex illis qui fuerant in arca servati, nascituri erant mali, qui faciem terræ iniquitatibus iterum impleverunt: sed tamen et exemplum futuri judicii dedit, et sanctorum liberationem ligni mysterio prænuntiavit. Nam et post hæc non cessavit repullulare malitia per superbiam et libidines et illicitas impietates, cum homines deserto Creatore suo, non solum ad creaturam quam Deus condidit lapsi sunt, ut pro Deo colerent quod fecit Deus; sed etiam ad opera manuum hominum et ad fabricarum artificia curvaverunt animas suas, ubi de illis turpius diabolus et dæmonia triumpharent; quæ se in talibus figmentis adorari venerarique lætantur, dum errores suos humanis erroribus pascunt².

53. Neque tunc sane defuerunt justi qui Deum pie quærent, et superbiam diaboli vincerent, cives illius sanctæ civitatis, quos regis sui Christi ventura humilitas per Spiritum revelata sanavit. Ex quibus Abraham pius et fidelis Dei servus electus est (Gen. xii), cui demonstraretur sacramentum Filii Dei, ut propter imitationem fidei omnes fideles omnium gentium filii ejus futuri dicerentur. Ex illo natus est populus a quo unus Deus verus coleretur qui fecit cælum et terram, cum cæteræ gentes simulacris et dæmoniis servirent. In eo plane populo multo evidentius futura Ecclesia figurata est. Erat enim ibi multitudo carnalis, quæ propter visibilia beneficia colebat Deum. Erant ibi autem pauci futuram requiem cogitantes et cœlestem patriam requirentes, quibus prophetando revelabatur futura humilitas Dei, regis et Domini nostri Jesu Christi, ut per eam fidem ab omni superbia et tumore sanarentur. Horum sanctorum, qui præcesserunt tempore nativitatem Domini, non solum sermo, sed etiam vita, et conjugia, et filii, et facta, prophetia fuit hujus temporis, quo per fidem

¹ Sola editio Lov., *ordinare*.

² Plerique Mss. omittunt, *aut beatitatem*.

³ Mss., *devincti sunt, et si sæpe*; omisso, *sed*.

(a) II Retract. cap. 14.

¹ Er. et Lov., *ut si converterentur*. Am. et Mss., *et si converterentur*.

² Floriacensis quidam Ms., *miscunt*.

passionis Christi ex gentibus congregatur Ecclesia. Per illos sanctos Patriarchas et Prophetas carnali populo Israel, qui postea etiam Judæi appellati sunt, et visibilia beneficia ministrabantur quæ carnaliter a Domino desiderabant, et coercitiones poenarum corporalium quibus pro tempore terrerentur, sicut eorum duritiæ congruebat. Et in his tamen omnibus mysteria spiritualia significabantur, quæ ad Christum et Ecclesiam pertinerent: cujus Ecclesiæ membra erant etiam illi sancti, quamvis in hac vita fuerint antequam secundum carnem Christus Dominus nasceretur. Ipse enim unigenitus Dei Filius, Verbum Patris, æquale et coæternum Patri, per quod facta sunt omnia, homo propter nos factus est, ut totius Ecclesiæ tanquam totius corporis caput esset. Sed velut totus homo dum nascitur, etiamsi manum in nascendo præmittat, tamen universo corpori sub capite conjuncta atque compacta est, quemadmodum etiam nonnulli in ipsis Patriarchis ad hujus ipsius rei signum manu præmissa nati sunt (*Gen. xxv, 25*): ita omnes sancti qui ante Domini nostri Jesu Christi natiuitatem in terris fuerunt, quamvis ante nati sunt, tamen universo corpori, cujus ille caput est¹, sub capite cohæserunt.

CAPUT XX.— 34. *Israelitarum servitus in Ægypto, et liberatio viaque per mare Rubrum. Baptismus figuratus. Ovis immolatio passionis Christi figura. Lex scripta digito Dei. Jerusalem typus civitatis cœlestis.* Populus ergo ille delatus in Ægyptum, servivit regi durissimo; et gravissimis laboribus eruditus, quæsivit liberatorem Deum: et missus est eis unus de ipso populo, sanctus Dei servus Moyses, qui in virtute Dei magnis miraculis terrenis tunc impiam gentem Ægyptiorum, eduxit inde populum Dei per mare Rubrum; ubi discedens aqua viam præbuit transeuntibus: Ægyptii autem cum eos persequerentur, redeuntibus in se fluctibus demersi extincti sunt. Ita quemadmodum per diluuium aquis terra purgata est a nequitia peccatorum, qui tunc in illa inundatione deleti sunt, et justi evaserunt per lignum: sic ex Ægypto exiens populus Dei, per aquas iter invenit, quibus ipsorum hostes consumpti sunt. Nec ibi defuit ligni sacramentum. Nam virga percussit Moyses, ut illud miraculum fieret. Utrumque signum est sancti Baptismi, per quod fideles in novam vitam transeunt, peccata vero eorum tanquam inimici delentur atque moriuntur. Apertius autem Christi passio in illo populo figurata est, cum jussi sunt oves occidere et manducare, et de sanguine ejus postes suos signare, et hoc celebrare omni anno, et appellare Pascha Domini. Manifestissime quippe prophetia² de Domino Jesu Christo dicit, quia *tanquam ovis ad immolandum ductus est* (*Isai. LIII, 7*). Cujus passionis et crucis signo in fronte hodie tanquam in poste signandus es, omnesque Christiani signantur.

35. Inde per desertum populus ille ductus est, per quadraginta annos accepit etiam legem digito Dei

¹ Am. et Mss., *cujusque ille caput est.*

² Soli editi, *propheta.*

scriptam (*Exod. i-xx, xxxii, xxxiv; Num. xiv, 33, et Deut. xxix, 5*), quo nomine significatur Spiritus sanctus, sicut in Evangelio manifestissime declaratur (*Luc. xi, 20*). Neque enim Deus forma corporis definitus est, nec sic in illo membra et digiti cogitandi sunt, quemadmodum videmus in nobis: sed quia per Spiritum sanctum dona Dei sanctis dividuntur, ut cum diversa possunt, non tamen discedant a concordia charitatis, in digitis autem maxime apparet quædam divisio, nec tamen ab unitate præcisio; sive propterea, sive propter aliam quamcumque causam Spiritus sanctus appellatus est digito Dei, non tamen, cum hoc audimus, humani corporis forma cogitanda est. Accepit ergo ille populus legem digito Dei scriptam in tabulis sane lapideis, ad significandam duritiam cordis illorum, quod legem non erant impleturi. Corporalia quippe dona desiderantes a Domino, magis carnali timore quam spirituali charitate tenebantur: legem autem non implet nisi charitas. Ideo multis sacramentis visibilibus onerati sunt, quo servili jugo premerentur, in observationibus ciborum et in sacrificiis animalium, et in aliis innumerabilibus: quæ tamen signa erant rerum spiritualium ad Dominum Jesum Christum et ad Ecclesiam pertinentium; quæ tunc a paucis sanctis et intelligebantur ad fructum salutis, et observabantur ad congruentiam temporis, a multitudine vero carnalium tantummodo observabantur, non intelligebantur.

36. Per multa itaque et varia signa rerum futurarum, quas longum est omnes commemorare, et eas nunc in Ecclesia videmus impleri, perductus est ille populus ad terram promissionis, ubi temporaliter carnaliterque reguaret pro modo desiderii sui: quod tamen regnum terrenum regni spiritualis imaginem gessit. Ibi Jerusalem condita est famosissima civitas Dei, serviens in signo liberæ civitatis, quæ cœlestis Jerusalem dicitur (*Galat. iv, 25, 26*), quod verbum est hebræum, et interpretatur Visio pacis. Cujus cives sunt omnes sanctificati homines qui fuerunt, et qui sunt, et qui futuri sunt; et omnes sanctificati spiritus, etiam quicumque in excelsis cœlorum partibus pia devotione obtemperant Deo, nec imitantur impiam diaboli superbiam et angelorum ejus. Hujus civitatis rex est Dominus Jesus Christus, Verbum Dei quo reguntur summi Angeli, et Verbum hominem assumens ut eo regerentur et homines, qui simul omnes cum illo in æterna pace regnabunt. Ad hujus regis præfigurationem in illo terreno regno populi Israel maxime emittit rex David, de cujus semine secundum carnem veniret verissimus rex noster Dominus Jesus Christus, *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (*Rom. ix, 5*). Multa in illa terra promissionis gesta sunt in figuram venturi Christi et Ecclesiæ, quæ in sanctis Libris paulatim discere poteris.

CAPUT XXI.— 37. *Captivitas Babylonica et in ea gesta quid significant. Post captivitatem Babylonicam libertas qualis reddita.* Post aliquot tamen generationes ostendit alium typum ad rem maxime pertinentem. Nam captivata est illa civitas, et multa pars ejus edu-

eta in Babyloniam. Sicut autem Jerusalem significat civitatem societatemque sanctorum; sic Babylonia significat civitatem societatemque iniquorum, quoniam dicitur interpretari Confusio. De quibus duabus civitatibus, ab exordio generis humani usque in finem sæculi permixte¹ temporum varietate currentibus, et ultimo iudicio separandis, paulo ante jam diximus (Cap. 19). Illa ergo captivitas Jerusalem civitatis, et ille populus in Babyloniam ductus ad servitutem ire jubetur a Domino per Jeremiam illius temporis prophetam. Et exstiterunt reges Babyloniæ, sub quibus illi serviebant, qui ex eorum occasione commoti quibusdam miraculis cognoscerent et colerent et coli juberent unum verum Deum, qui condidit universam creaturam (Dan. II-VI, XIV). Jussi sunt autem et orare pro eis a quibus captivi tenebantur, et in eorum pace pacem sperare, ad gignendos filios, et domos ædificandas, et plantandos hortos et vineas. Post septuaginta autem annos promittitur eis ab illa captivitate liberatio (Jerem. XXV, XXIX). Hoc autem totum figurate significabat Ecclesiam Christi in omnibus sanctis ejus, qui sunt cives Jerusalem cœlestis, servitutam fuisse sub regibus hujus sæculi. Dicit enim et apostolica doctrina, ut *omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit*; et ut reddantur *omnibus omnia*; *cui tributum, tributum*; *cui vectigal, vectigal* (Rom. XIII, 1, 7); et cætera quæ salvo Dei nostri cultu, constitutionis humanæ principibus reddimus; quando et ipse Dominus, ut nobis hujus sanæ doctrinæ præberet exemplum, pro capite hominis quo erat indutus, tributum solvere non dedignatus est (Matth. XVII, 26). Jubentur autem etiam servi christiani et boni fideles dominis suis temporalibus æquanimiter fideliterque servire (Ephes. VI, 5): quos judicaturi sunt, si usque in finem iniquos invenerint; aut cum quibus æqualiter regnaturi sunt, si et illi ad verum Deum conversi fuerint. Omnibus tamen præcipitur servire humanis potestatibus atque terrenis, quousque post tempus præfinitum, quod significant septuaginta anni, ab istius sæculi confusione tanquam de captivitate Babyloniæ, sicut Jerusalem liberetur Ecclesia. Ex cujus captivitatis occasione ipsi etiam terreni reges desertis idolis, pro quibus persequabantur Christianos, unum verum Deum et Christum Dominum cognoverunt et colunt, pro quibus apostolus Paulus jubet orari, etiam cum persequerentur Ecclesiam. Sic enim dicit: *Obsecro itaque primum fieri deprecationes, adorationes², interpellationes, gratiarum actiones, pro regibus, pro omnibus hominibus, et omnibus qui in sublimitate sunt, ut securam et tranquillam vitam agamus cum omni pietate et charitate³* (I Tim. II, 1, 2). Itaque per ipsos data pax est Ecclesiæ, quamvis temporalis, tranquillitas temporalis⁴ ad ædificandas spiritualiter domos et plantandos hortos et vineas. Nam et ecce te modo per istum sermonem ædificamus atque plantamus. Et

hoc fit per totum orbem terrarum cum pace regum christianorum, sicut idem dicit apostolus: *Dei agricultura, Dei ædificatio estis* (I Cor. III, 9).

58. Et post annos quidem septuaginta, quos mystice prophetaverat Jeremias, ut finem temporum præfiguraret, tamen ut ipsa figura integraretur, facta est in Jerusalem restitutio ædificationis templi Dei: sed quia totum figurate agebatur, non erat firma pax ac libertas reddita Judæis. Itaque postea a Romanis victi sunt, et tributarii facti. Ex illo sane tempore ex quo terram promissionis acceperunt, et reges habere cœperunt, ne in aliquo regum suorum completum esse arbitrarentur quod eis liberator Christus promittebatur, apertius per multas prophetias prophetaus est Christus; non solum ab ipso David in libro Psalmorum, sed etiam a cæteris et magnis et sanctis prophetis, usque ad tempus captivitatis in Babyloniā: et in ipsa captivitate fuerunt prophætæ, qui venturum Dominum Jesum Christum liberatorem omnium prophetarent. Et posteaquam templum transactis septuaginta annis restitutum est, tantas pressuras et calamitates a regibus Gentium Judæi perpassi sunt, ut intelligerent nondum venisse liberatorem, quem non spiritualiter liberaturum intelligebant, sed pro liberatione carnali desiderabant.

CAPUT XXII. — 59. *Ætates mundi sex. Sexta ætas ex adventu Christi. Christus Novum Testamentum sempiternæ hereditatis manifestans, terrena contemnere exemplo docet. Nativitas ejus, vita et mors.* Peractis ergo quinque ætatibus sæculi, quarum prima est ab initio generis humani, id est, ab Adam, qui primus homo factus est, usque ad Noe, qui fecit arcam in diluvio (Gen. VI); inde secunda est usque ad Abraham, qui pater dictus est¹ omnium quidem gentium (Id. XVII, 4), quæ fidem ipsius imitarentur; sed tamen ex propagine carnis suæ² futuri populi Judæorum: qui ante fidem christianam gentium, unus inter omnes omnium terrarum populus unum verum Deum coluit, ex quo populo salvator Christus secundum carnem veniret. Isti enim articuli duarum ætatum eminent in veteribus Libris: reliquarum autem trium in Evangelio etiam declarantur, cum carnalis origo Domini Jesu Christi commemoratur (Matth. I, 17). Nam tertia est ab Abraham usque ad David regem: quarta a David usque ad illam captivitatem qua populus Dei in Babyloniā transmigravit: quinta ab illa transmigratione usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi; ex cujus adventu sexta ætas agitur: ut jam spiritualis gratia, quæ paucis tunc Patriarchis et Prophetis nota erat, manifestaretur omnibus gentibus: ne quisquam Deum nisi gratis coleret, non visibilia præmia servitutis suæ et præsentis vitæ felicitatem, sed solam vitam æternam, in qua ipso Deo frueretur, ab illo desiderans; ut hac sexta ætate mens humana renovetur ad imaginem Dei, sicut sexta die homo factus est ad imaginem Dei (Gen. I, 27). Tunc enim et lex impletur, dum non cupiditate rerum temporalium,

¹ Sic Mss. At editi, *permixta*.

² Lov., *orationes*. Editi autem alii et Mss., *adorationes*. Græce est, *proseuchas*.

³ Vulgata, *castitate*: juxta græcum, *semnotêti*.

⁴ Sic Mss. Editi vero, *temporis*.

¹ Mss., *electus est*.

² Mss., *ex progenie carnis suæ*.

sed charitate illius qui præcepit, sunt quæcumque præcepit. Quis autem non redamare affectet justissimum et misericordissimum Deum, qui prior sic amavit injustissimos et superbissimos homines, ut propter eos mitteret unicum Filium, per quem fecit omnia; qui non sui mutatione, sed hominis assumptione homo factus, non solum cum eis vivere, sed etiam pro eis et ab eis posset occidi?

40. Itaque novum testamentum hæreditatis sempiternæ manifestans, in quo renovatus homo per gratiam Dei ageret novam vitam, hoc est vitam spiritualem; ut vetus ostenderet primum, in quo carnalis populus agens veterem hominem, exceptis paucis intelligentibus Patriarchis et Prophetis et nonnullis latentibus sanctis, carnaliter vivens carnalia præmia desiderabat a Domino Deo, et in figura spiritualium bonorum accipiebat: omnia ergo bona terrena contempsit homo factus Dominus Christus, ut contemnenda monstraret; et omnia terrena sustinuit mala, quæ sustinenda præcipiebat: ut neque in illis quæreretur felicitas, neque in istis infelicitas timeretur. Natus enim de matre quæ quamvis a viro intacta conceperit, semperque intacta permanserit, virgo concipiens, virgo pariens, virgo moriens, tamen fabro desponsata erat, omnem typhum carnalis nobilitatis extinxit. Natus etiam in civitate Bethlehem, quæ inter omnes Judææ civitates ita erat exigua, ut hodieque villa appelletur, noluit quemquam de cujusquam terrenæ civitatis sublimitate gloriari. Pauper etiam factus est, cujus sunt omnia, et per quem creata sunt omnia; ne quisquam cum in eum crederet, de terrenis divitiis auderet extolli. Noluit rex ab hominibus fieri; quia humilitatis ostendebat viam miseris, quos ab eo¹ superbia separaverat: quamvis sempiternum ejus regnum universa creatura testetur. Esurivit, qui omnes pascit; sitivit, per quem creatur omnis potus, et qui spiritualiter panis est esurientium fonsque sitientium: ab itinere terrestri fatigatus est, qui se ipsum nobis viam fecit in cælum: velut obmutuit et obsurdit coram conviciantibus, per quem mutus locutus est et surdus audivit: vincetus est, qui de infirmitatum vinculis solvit: flagellatus est, qui omnium dolorum flagella de hominum corporibus expulit: crucifixus est, qui cruciatus nostros finivit: mortuus est, qui mortuos suscitavit. Sed et resurrexit nunquam moriturus, ne ab illo quisquam sic disceret mortem contemnere, quasi nunquam victurus².

CAPUT XXIII. — 41. *Spiritus sanctus die quinquagesima post resurrectionem Christi missus. Judæi prædicatione Apostolorum conversi, vitæ evangelicæ studio flagrantes. Ecclesiæ apud Gentes per Paulum constitutæ. Inde confirmatis discipulis, conversatus cum eis quadraginta diebus, eisdem spectantibus ascendit in cælum; et completis a resurrectione quinquaginta diebus misit eis Spiritum sanctum (promiserat enim),*

¹ Sic Mss. At editi, ab ea.

² Am. Er. et fere omnes Mss., futurus. Unus Vaticanus Ms., resurrecturus.

per quem diffusa charitate in cordibus eorum, non solum sine onere, sed etiam cum jucunditate legem possent implere. Quæ data est Judæis in decem præceptis, quod appellant decalogum. Quæ rursus ad duo rediguntur, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente; et diligamus proximum sicut nos ipsos. Nam in his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere, ipse Dominus et dixit in Evangelio (*Matth. xxii, 37-40*), et suo manifestavit exemplo. Nam et populus Israel ex die quo primum pascha in imagine celebrarunt, ovem occidentes et manducantes, cujus sanguine postes eorum ad salutis tutelam signati sunt (*Exod. xii*); ex ipso ergo die quinquagesimus dies impletus est, et legem acceperunt scriptam digito Dei (*Id. xix, xx*), quo nomine jam diximus significari Spiritum sanctum (*Supra, cap. xx, n. 35*): sicut post Domini passionem et resurrectionem, quod est verum pascha, quinquagesimo die ipse Spiritus sanctus discipulis missus est: non jam lapideis tabulis corda dura significans; sed cum essent unum in locum congregati in ipsa Jerusalem, factus est subito de cælo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visæ sunt illis linguæ divisæ quasi ignis, et coeperunt linguis loqui; ita ut omnes qui ad illos venerant, suam linguam quisque cognosceret (ad illam enim civitatem ex omni terra conveniebant Judæi, quacumque dispersi erant, et diversas linguas gentium diversarum didicerant [*Act. ii, 1-11*]): deinde cum tota fiducia Christum prædicantes, in ejus nomine multa signa faciebant, ita ut quemdam mortuum transeunte Petro umbra ejus tetigerit, et resurrexerit (*Id. v, 15*).

42. Sed cum viderent Judæi tanta signa fieri in ejus nomine, quem partim per invidiam, partim per errorem crucifixerunt, alii irritati sunt ad persequendos prædicatores ejus Apostolos, alii vero idipsum amplius admirantes, quod in ejus nomine, quem veluti a se oppressum et victum riserant, tanta miracula fierent, pœnitendo conversi crediderunt in eum millia¹ Judæorum. Non erant jam illi temporalia beneficia terrenumque regnum desiderantes a Deo, nec promissum regem Christum carnaliter exspectantes: sed immortaliter intelligentes et diligentes eum qui pro ipsis ab ipsis tanta mortaliter pertulit, et eis usque ad sui sanguinis² peccata donavit, et immortalitatem a se sperandam et desiderandam exemplo suæ resurrectionis ostendit. Itaque jam veteris hominis terrena desideria mortificantes, et spiritualis vitæ novitate flagrantes, sicut præceperat in Evangelio Dominus, vendebant omnia quæ habebant, et pretia rerum suarum ante pedes Apostolorum ponebant, ut ipsi distribuerent unicuique, sicut cuique opus erat (*Id. ii, 44, et iv, 34*): viventesque in christiana dilectione concorditer, non dicebant aliquid suum, sed erant illis omnia communia; et anima et cor unum in Deum (*Id. iv, 32-35*). Deinde etiam ipsi a Judæis car-

¹ Lov., post, crediderunt in eum millia, addiderunt, multa, ex uno codice Ms.

² Hic in editione Lov. additum fuerat, effusionem: minus bene.

nalibus civibus carnis suæ persecutionem passi atque dispersi sunt, ut latius Christus eorum dispersione prædicaretur, et imitarentur etiam ipsi patientiam Domini sui: quia qui eos ¹ mansuetus passus fuerat, mansueto pro se pati jubebat.

45. Ex ipsis sanctorum persecutoribus fuerat etiam apostolus Paulus, et in Christianos maxime sæviebat: sed postea credens et apostolus factus, missus est ut Gentibus Evangelium prædicaret, graviora perpressus pro nomine Christi, quam fecerat contra nomen Christi. Ecclesias autem constituens per omnes gentes qua Evangelium seminabat, impense præcipiebat, ut quoniam ipsi ex idolorum cultu venientes, et ad unum Deum colendum rudes, non facile poterant rebus suis venditis et distributis servire Deo, oblationes facerent in pauperes sanctorum qui erant in Ecclesiis Judææ, quæ Christo crediderant: ita illos tanquam milites, illos autem tanquam stipendiarios provinciales apostolica doctrina constituit; inserens eis Christum velut lapidem angularem, sicut per prophetam prænuntiatus erat, in quo ambo quasi parietes de diverso venientes, de Judæis videlicet atque Gentibus, germana charitate copularentur (*Psal. cxvii, 22, et Isai. xxviii, 16*). Sed postea graviores et crebriores persecutiones ex incredulis gentibus adversus Christi Ecclesiam surrexerunt, et implebatur in dies singulos verbum Domini prædicentis, *Ecce ego mitto vos velut oves in medio luporum* (*Matth. x, 16*).

CAPUT XXIV. — 44. *Ecclesia quasi vitis pullulat, et putatur. Ex iis quæ videntur impleta, credantur prædicta quæ restant implenda, præsertim iudicium futurum.* Sed illa vitis quæ per orbem terrarum, sicut de illa prophetatum, et ab ipso Domino prænuntiatum erat, fructuosos palmites diffundebat, tanto pullulabat amplius, quanto uberius ² martyrum sanguine rigabatur. Quibus per omnes terras innumerabiliter pro fidei veritate morientibus, etiam ipsa persequentia regna cesserunt, et ad Christum cognoscendum atque venerandum fracta superbiæ cervice conversa sunt. Oportebat autem ut eadem vitis, sicut a Domino identidem prædictum erat, putaretur, et ex ea præciderentur infructuosa sarmenta (*Joan. xv, 2*), quibus hæreses et schismata per loca facta sunt, sub Christi nomine, non ipsius gloriam, sed suam quærentium, per quorum adversitates magis magisque exerceretur Ecclesia, et probaretur atque illustraretur et doctrina ejus et patientia.

45. Omnia ergo hæc, sicut tanto ante prædicta legimus, sic et facta cognoscimus: et quemadmodum primi christiani, quia nondum ista provenisse videbant, miraculis movebantur ut crederent; sic nos quia omnia ista ita completa sunt, sicut ea in Libris legimus, qui longe antequam hæc implerentur conscripti sunt, ubi omnia futura dicebantur, et præsentia jam videntur, ædificamur ad fidem, ut etiam ill

quæ restant, sustinentes et perseverantes in Domino, sine dubitatione ventura credamus. Siquidem adhuc tribulationes futuræ in eisdem Scripturis leguntur, et ipse ultimus iudicii dies, ubi omnes cives ambarum illarum civitatum receptis corporibus surrecturi sunt, et rationem vitæ suæ ante tribunal Christi iudicis redditori. Veniet enim in claritate potestatis, qui prius in humilitate humanitatis venire dignatus est; et omnes pios ab impiis segregabit: non tantum eis qui in eum credere omnino noluerunt, sed etiam eis qui frustra et infructuose crediderunt in eum; illis daturus regnum secum æternum, illis autem poenam æternam cum diabolo. Sed sicut nullum gaudium rerum temporalium ex aliqua parte simile potest inveniri gaudio vitæ æternæ, quam sancti accepturi sunt; ita nullus cruciatus poenarum temporalium potest sempiternis iniquorum cruciatibus comparari.

CAPUT XXV. — 46. *Fides resurrectionis suadetur. Mors perpetua in tormentis. Vita æterna sanctorum. Cavendum non tantum a Paganis, Judæis, et hæreticis, sed etiam a malis Christianis. Societas sit cum bonis; non tamen spes in ipsis ponatur.* Itaque, frater, confirma te ipsum in ejus nomine atque adjutorio cui credis, adversus linguas eorum qui fidem nostram irrident, de quibus diabolus seductoria verba loquitur, maxime volens irridere fidem resurrectionis. Sed ex te ipso crede futurum te esse cum fueris, quando cum ante non fueris, nunc esse te vides. Ubi enim erat ista moles corporis tui et ista forma membrorumque compago ante paucos annos, priusquam natus, vel etiam priusquam in matris utero conceptus esses? ubi erat hæc moles et hæc statura corporis tui? Nonne de cultis hujus creaturæ secretis, Domino Deo invisibiliter formante, processit in lucem, certisque incrementis in istam magnitudinem formamque surrexit? Numquid ergo difficile est Deo, qui etiam aggeres nubium ex occulto in momento contrahit, et contegit cælum in ictu temporis, reddere istam quantitatem corporis tui sicut erat, qui eam facere potuit sicut non erat? Crede ergo fortiter et inconcusse quia omnia quæ videntur quasi pereundo humanis oculis subtrahi, salva et integra sunt omnipotentis Dei; qui ea cum voluerit, sine ulla mora et difficultate reparabit, ea duntaxat quæ justitia ejus reparanda esse iudicat: ut in his corporibus reddant homines factorum suorum rationem, in quibus ea fecerunt; et in his mereantur aut commutationem cælestis incorruptionis pro meritis pietatis, aut corruptibilem ² corporis conditionem pro meritis iniquitatis, non quæ morte solvatur, sed quæ materiam sempiternis doloribus præbeat.

47. Fuge ergo per immobilem fidem et mores bonos ³, fuge, frater, illa tormenta, ubi nec tortores deficiunt, nec tori moriuntur; quibus sine fine mors est, non posse in cruciatibus mori. Et exardescere amore atque desiderio sempiternæ vitæ sanctorum,

¹ Am. et Er., qui ante eos. Lov., qui pro eis. Aliquot Mss. qui per eos; et quidam, qui propter eos; plerique et qui eos.

² Am. et Er., teneriore.

¹ Sic Am. Er. et plures Mss. At Lov., potuit cum non erat. Corbeiensis codex a secunda manu, sic cum non erat.

² Aliquot Mss., corruptibilis.

³ Sic Mss. Editi vero, ad mores bonos.

ubi nec operosa erit actio, nec requies desidiosa; laus erit Dei sine fastidio, sine defectu: nullum in animo tedium, nullus labor in corpore; nulla indigentia, nec tua cui subveniri desideres, nec proximi cui subvenire festines. Omnes deliciae Deus erit et satietas¹ sanctae civitatis in illo et de illo sapienter beateque viventis. Efficiemur enim, sicut ab illo promissum speramus et exspectamus, æquales Angelis Dei (*Luc. xx, 36*), et cum eis pariter illa Trinitate perfruemur jam per speciem, in qua nunc per fidem ambulamus (*II Cor. v, 7*). Credimus enim quod non videmus, ut ipsis meritis fidei etiam videre quod credimus et inhærere mereamur; ut æqualitatem Patris et Filii et Spiritus sancti, et ipsius Trinitatis unitatem, quomodo sint hæc tria unus Deus, non jam verbis fidei et strepentibus syllabis personemus, sed contemplatione purissima et ardentissima in illo silentio sorbeamus².

48. Hæc tene fixa in corde tuo, et invoca Deum cui credis, ut tueatur te adversus tentationes diaboli: et esto cautus, ne tibi aliunde hostis ille subrepat, qui ad solatium malevolentissimum damnationis suae, cum quibus damnetur inquit. Non enim per eos solos qui christianum nomen oderunt, et dolent eo nomine occupatum esse orbem terrarum, et adhuc simulacris et dæmoniorum curiositatibus servire desiderant, audet ille tentare christianos: sed etiam per eos quos paulo ante commemoravimus, de unitate Ecclesiae, velut putata vite, præcisos, qui hæretici vel schismatici dicuntur, conatur etiam id quidem interdum. Sed tamen id etiam aliquando conatur et per Judæos tentare, atque seducere. Sed maxime cavendum est ne per homines qui sunt in ipsa catholica Ecclesia, quos velut paleam usque ad tempus ventilationis suae sustinet, unusquisque tentetur et decipiantur. Propterea enim Deus patiens est in illos, ut et suorum electorum fidem atque prudentiam per illorum perversitatem exercendo confirmet; et quia de numero eorum multi proficiunt, et ad placendum Deo miserati³ animas suas, magno impetu convertuntur. Non enim omnes sibi per patientiam Dei thesaurizant iram in die iræ justii iudicii ejus: sed multos eadem Omnipotentis patientia perducit ad saluberrimum poenitentiae dolorem (*Rom. ii, 5, 4*). Quod donec fiat, exercetur per eos illorum qui jam rectam viam tenent, non solum tolerantia, sed etiam misericordia. Multos ergo visurus es ebriosos, avaros, fraudatores, aleatores, adulteros, fornicatores, remedia sacrilega sibi alligantes, præcantatoribus et mathematicis vel quarumlibet impiarum artium divinatoribus deditos. Animadversurus etiam quod illæ turbæ impleant ecclesias per dies festos Christianorum, quæ implent et theatra per dies solemnes Paganorum; et hæc videndo ad imitandum tentaberis. Et quid dicam, videbis, quod etiam nunc jam utique nosti? non enim nescis multos

qui appellantur christiani, hæc omnia mala operari, quæ breviter commemoravi. Et aliquando⁴ fortasse graviora facere homines non ignoras, quos nosti appellari christianos. Sed si hoc animo venisti, ut quasi securus talia facias, multum erras: nec tibi proderit nomen Christi, cum cœperit ille severissime judicare, qui prius dignatus est misericordissime subvenire. Prædixit enim ista, et ait in Evangelio: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed is qui facit voluntatem Patris mei. Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, in nomine tuo manducavimus et bibimus (Matth. vii, 21, 22)*. Omnibus ergo qui in talibus operibus perseverant, damnatio finis est. Cum ergo videris multos non solum hæc facere, sed etiam defendere atque suadere, tene te ad legem Dei, et non sequaris prævaricatores ejus. Non enim secundum illorum sensum, sed secundum illius veritatem judicaberis.

49. Conjungere bonis, quos vides amare tecum regem tuum. Multos enim inventurus es, si et tu talis esse cœperis. Nam si in spectaculis cum illis esse cupiebas et eis inhærere⁵, qui tecum vel aurigam, vel venatorem, vel aliquem histrionem simul amabant; quanto magis te delectare debet eorum conjunctio, qui tecum amant Deum, de quo nunquam erubescet amator ejus, quia non solum ipse non potest vinci, sed etiam dilectores suos reddet invictos? Nec tamen etiam in ipsis bonis, qui te vel præcedunt vel tibi comitantur ad Deum⁶, spem tuam collocare debes, quia nec in te ipso debes quantumcumque profeceris, sed in illo qui eos et te justificando tales facit. Securus es enim de Deo, quia non mutatur: de homine autem nemo prudenter securus est. Sed si illos qui nondum justii sunt, amare debemus ut sint; quanto ardentius qui jam sunt, amandi sunt? Sed aliud est diligere hominem, aliud spem ponere in homine; tantumque interest, ut illud Deus jubeat, hoc prohibeat. Si autem aliquas vel insultationes vel tribulationes pro nomine Christi passus non defeceris a fide, nec a bona via⁷ deviaveris, majorem mercedem accepturus es: qui autem in his diabolo cesserint, etiam minorem perdunt. Sed humilis esto Deo, ut non te permittat tentari ultra vires tuas.

CAPUT XXVI. — 50. *Initiatio cætechumeni, cum expositione signorum. Sermo quandoque brevior adhibendus. Incipit sermo alius brevior. Filius Dei immissus, ut a morte quæ per Adamum intravit, liberaremur. His dictis, interrogandus est an hæc credat atque observare desideret. Quod cum responderit, solemniter utique signandus est et Ecclesiae more tractandus. De sacramento sane (a) quod accipit⁸, cum ei bene commendatum fuerit, signacula quidem rerum divinarum esse visibilia, sed res ipsas invisibiles in eis honorari; nec sic habendam esse illam speciem benedictione sancti-*

¹ Mss., *aliquanto*.

² Sic Am. Er. et Mss. At Lov.: *Nam si in spectaculis et ventalibus insanorum certaminum illis cupiebas inhærere.*

³ Er. Lugd. Ven. Lov. omittunt, *tibi*. M.

⁴ Am. Er. et plures Mss., *vita*.

⁵ Sic Mss. At editi, *accipit*.

(a) Forte, *salis*.

¹ Editi, *societas*. Aptius forte quinque Mss., *satietas*.

² Sic duo Mss. At editi, *sorbeamur*.

³ Lov., *miseranti*. Melius Am. Er. et aliquot Mss., *miserati*. Alludit ad illud Ecclesiastici, cap. 30, v. 24: *Miserere animæ tuæ placens Deo.*

ficatam, quemadmodum habetur in usu quolibet: dicendum etiam quid significet et sermo ille quem audivit, quid in illo condit¹; cujus illa res similitudinem gerit. Deinde monendus est ex hac occasione, ut si quid etiam in Scripturis audiat quod carnaliter sonet, etiamsi non intelligit, credat tamen spirituale aliquid significari, quod ad sanctos mores futuramque vitam pertinet. Hoc autem ita breviter discit², ut quidquid audierit ex Libris canonicis quod ad dilectionem æternitatis et veritatis et sanctitatis, et ad dilectionem proximi referre non possit, figurate dictum vel gestum esse credat; atque ita conetur intelligere, ut ad illam geminam referat dilectionem. Ita sane ut proximum non carnaliter intelligat, sed omnem qui cum eo in illa sancta civitate potest esse, sive jam, sive nondum appareat: et ut de nullius hominis correctione desperet, quem patientia Dei videt vivere, non ob aliud, sicut Apostolus ait, nisi ut adducatur ad penitentiam (*Rom. II, 4*).

51. Si longus tibi videtur iste sermo, quo tanquam præsentem rudem hominem instruxi, licet ea tibi dicere brevius, longiorem tamen esse debere non puto: quanquam multum interest quid res ipsa, cum agitur, moneat, et quid auditorum præsentia non solum ferre, sed etiam desiderare se ostendat. Cum autem celeritate opus est, vide quam facile explicari tota res possit. Fac rursus adesse aliquem, qui velit esse christianus: ergo et interrogatum, illud quod superior respondisse; quia et si non hoc respondet, hoc eum respondere debuisse dicendum est. Deinde hoc modo et cætera contexenda.

52. Vere, frater, illa magna et vera beatitudo est, quæ in futuro sæculo sanctis promittitur. Omnia vero visibilia transeunt, et omnis hujus sæculi pompa et deliciæ et curiositas interibunt, et secum ad interitum trahunt amatores suos. A quo interitu, hoc est, pœnis sempiternis Deus misericors volens homines liberare, si sibi ipsi non sint inimici, et non resistant misericordiæ Creatoris sui, misit unigenitum Filium suum, hoc est, Verbum suum æquale sibi, per quod condidit omnia. Et manens quidem in divinitate sua, et non recedens a Patre, nec in aliquo mutatus, assumendo tamen hominem, et in carne mortali³ hominibus apparendo venit ad homines: ut quemadmodum per unum hominem qui primus factus est, id est Adam, mors intravit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ a diabolo, ut præceptum Dei transgredirentur; sic per unum hominem qui etiam Deus est Dei Filius; Jesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credentes in eum omnes in æternam vitam ingrederentur (*Id. v, 12-19*).

¹ Er. et Lov., *condatur*. Verius Mss. et Am., *condiat*. Nam agitur hic de sacramento salis, quo catechumenus initiatur. Huc pertinet illud Augustini lib. 1 Confess., cap. 11: « Et signabar jam signo crucis ejus, et condiebar ejus sale, « jam inde ab utero matris meæ. » Ipsa est quam hic dixit *speciem benedictione sanctificatam*: adeoque paulo supra loco, *sane*; legendum videtur, *salis*.

² sic Mss. Editi vero, *discet*.

³ Aliquot Mss., *mortalis*.

CAPUT XXVII. — 53. *Prophetias Veteris Testamenti impletas cerni in Ecclesia. Hinc firmata fides eorum quæ ventura restant, judicii ultimi et resurrectionis. Cavendæ tentationes a malis etiam in Ecclesia repertis. Societas cum bonis. Spes omnis in Deo.* Omnia enim¹ quæ nunc vides in Ecclesia Dei, et sub Christi nomine per totum orbem terrarum geri², ante sæcula jam prædicta sunt, et sicut ea legimus, ita et videmus; et inde ædificamur in fidem. Factum est aliquando diluvium per totam terram, ut peccatores deleerentur: et tamen illi qui evaserunt in arca, sacramentum futuræ Ecclesiæ demonstrabant, quæ nunc in fluctibus sæculi natat, et per lignum crucis Christi a submersione liberatur. Prædictum est Abrahamæ fidei servo Dei, uni homini, quod de illo esset populus nasciturus, qui coleret unum Deum inter cæteras gentes quæ idola colebant: et omnia quæ illi populo ventura prædicta sunt, sic evenerunt ut prædicta sunt. Prophetatus est in illo populo etiam Christus rex omnium sanctorum et Deus venturus ex semine ipsius Abraham secundum carnem, quam assumpsit, ut omnes etiam filii essent Abrahamæ, qui fidem ejus imitarentur; et sic est factum: natus est Christus de Maria virgine, quæ ex illo genere fuit. Prædictum est per Prophetas quod in cruce passurus esset ab eodem populo Judæorum, de cujus genere secundum carnem veniebat; et sic est factum. Prædictum est quod resurrecturus esset; resurrexit: et secundum ipsa prædicta Prophetarum ascendit in cælum, et discipulis suis Spiritum sanctum misit. Prædictum est non solum a Prophetis, sed etiam ab ipso Domino Jesu Christo, quod Ecclesia ejus per universum orbem terrarum esset futura, per sanctorum martyria passionesque disseminata; et tunc prædictum, quando adhuc nomen ejus et latebat gentes, et ubi notum erat irridebatur: et tamen in virtutibus miraculorum ejus, sive quæ per se ipse, sive quæ per servos suos fecit, dum annuntiantur hæc et creduntur, jam videmus quod prædictum est esse completum, regesque ipsos terræ, qui antea persequiebantur Christianos, jam Christi nomini subjugatos. Prædictum est etiam quod schismata et hæreses ex ejus Ecclesia essent exituræ, et sub ejus nomine per loca ubi possent, suam, non Christi, gloriam quæsituræ; et ista completa sunt.

54. Numquid ergo illa quæ restant non sunt ventura? Manifestum est quia sicut ista prædicta venerunt, sic etiam illa ventura sunt: quæcumque tribulationes justorum adhuc restant; et judicii dies, qui separabit omnes impios a justis in resurrectione mortuorum; et non solum eos qui sunt extra Ecclesiam, sed etiam ipsius Ecclesiæ paleas, quas oportet usque ad novissimam ventilationem patientissime sufferat, ad ignem debitum segregabit. Qui autem irridet resurrectionem, putantes quod caro ista quia putrescit, resurgere non potest, ad pœnas in ea resurrecturi sunt: et ostendet eis Deus quia qui potuit

¹ Corbeiensis Ms., *Omnia ergo*.

² Abest, *geri*, a Mss.

hæc corpora facere antequam essent, potest ea in momento restituere sicut erant. Omnes autem fideles regnaturi cum Christo, ita resurgent in eodem corpore, ut etiam commutari mereantur ad incorruptionem angelicam : ut fiant æquales Angelis Dei, sicut Dominus ipse promisit (*Luc. xx, 36*); et laudent eum sine aliquo defectu et sine aliquo fastidio, semper viventes in illo et de illo, cum tali gaudio et beatitudine, quali nec dici¹ nec cogitari ab homine potest.

55. Tu itaque credens ista, cave tentationes (quia diabolus quærit qui secum pereant) : ut non solum per eos qui extra Ecclesiam sunt, sive Pagani, sive Judæi, sive hæretici, non te hostis ille seducat; sed etiam quos in ipsa Ecclesia catholica videris male viventes, aut immoderatos² voluptatibus ventris et gutturis, aut impudicos, aut vanis curiositatibus vel illicitis deditos, sive spectaculorum, sive remediorum³ aut divinationum diabolicarum, sive in pompa et typho avaritiæ atque superbiæ, sive in aliqua vita quam Lex⁴ damnat et punit, non eos imiteris : sed potius jungaris bonis, quos inventurus es facile, si et tu talis fueris; ut simul colatis et diligatis Deum gratis : quia totum præmium nostrum ipse erit, ut in illa vita⁵ bonitate ejus et pulchritudine perfruamur. Sed amandus est, non sicut aliquid quod videtur oculis; sed sicut amatur sapientia, et veritas, et sanctitas, et

¹ Sic Mss. At editi, *qualis nec dici*.

² Mss., *immoderatis* : fortasse pro, *in immoderatis*.

³ Editi, *sive remediorum sacrilegorum*. Abest, *sacrilegorum*, a Mss., ut illa quæ post adhibetur, vox, *diabolicarum*, et ad *divinationum* referatur, et ad *remediorum*.

⁴ Corbeiensis Ms., *lex Dei* : sed additum, *Dei*, a secunda manu.

⁵ Editi, *in illa æterna vita*. Abest, *æterna*, a Mss.

justitia, et charitas¹, et si quid aliud tale dicitur : non quemadmodum sunt ista in hominibus; sed quemadmodum sunt in ipso fonte incorruptibilis et incommutabilis sapientiæ. Quoscumque ergo videris hæc amare, illis conjungere, ut per Christum qui homo factus est, ut esset Mediator Dei et hominum, reconcilieris Deo. Homines autem perversos, etiamsi intrent parietes ecclesiæ, non eos arbitreris intraturos in regnum cœlorum; quia suo tempore separabuntur, si se in melius non commutaverint. Homines ergo bonos imitare, malos tolera, omnes ama; quoniam nescis quid cras futurus sit qui hodie malus est. Nec eorum ames injustitiam; sed ipsos ideo ama, ut apprehendant justitiam : quia non solum dilectio Dei nobis præcepta est, sed etiam dilectio proximi, in quibus duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ (*Matth. xxii, 37-40*). Quam non implet nisi qui donum² acceperit Spiritum sanctum, Patri et Filio utique æqualem; quia ipsa Trinitas Deus est : in quo Deo spēs omnis ponenda est. In homine non est ponenda, qualiscumque ille fuerit. Aliud est enim ille a quo justificamur, aliud illi cum quibus justificamur. Non autem solum per cupiditates diabolus tentat, sed etiam per terrores insultationum et dolorum et ipsius mortis. Quidquid autem homo passus fuerit pro nomine Christi, et pro spe vitæ æternæ, et permanens toleraverit, major ei merces dabitur : quod si cesserit diabolo, cum illo damnabitur. Sed opera misericordiæ cum pia humilitate impetrant a Domino, ut non permittat servos suos tentari plus quam possunt sustinere (*I Cor. x, 15*).

¹ Mss. omittunt, *et sanctitas, et justitia, et charitas*.

² Sola editio Lov. pro, *donum*, habet, *Dominum*.

ADMONITIO

IN SUBSEQUENTEM LIBRUM.

Librum de Continentia suum ipse agnoscit Augustinus in Epistola 262, ad Darium comitem. Ejusdem operis meminit Possidius in Indiculo, cap. 10, et nonnulla ex eodem libro excerpta in suis collectaneis profert Beda seu Florus, et qui ab Augustini tempore proprius distat Eugypius. Hinc censura refellitur Desiderii Erasmi, quam in fronte Libri præfixit, videri sibi esse Hugonis, et phrasim arguere quod non sit Augustini. Stilius et dictio, nostro quidem judicio, similis omnino est multorum Augustini Sermonum, eorum præsertim quos primis annis dixit sive dictavit. Hunc vero librum Sermonem quemdam esse, quem idcirco in librorum suorum Retractionibus præteriiit, ipso satis exordio declaratur. Sic vero appellant veteres libri, necnon Possidius, Eugypius et Florus. Commode etiam in priores annos ipsius revocari nemo negaverit; quandoquidem et longior Sermo est, et magnam partem contra Manichæos, quorum hæresim Augustinus maxime initio suæ conversionis insectari solebat.

